

Idiot (fra det greske idios=egen/privat) er en som ikke er så begavet, en som ikke er spesielt (ut) dannet.

Dritt (fra norsk dritt= avføring (!!!)), det vet vi hva er.

Jævel (fra det norske jævel=djavel) er en større eller mindre djavel som - slik det ligger i en djevls vesen (!) - gjør slemme/onde ting.

Hore (fra proto-germansk karo/keh _ro=>skjær) er en som selger retten til å ha seksuell omgang med kroppen hans/hennes mot betaling. Normalt mest brukt som skjellsord mot kvinner.

Homo er en med homofil legning (fra gresk homos=lik; filos=venn (like eller elske); måo, en som liker eller elsker den som er lik en selv). Ordet finnes også i formen «homse» som skjellsord, men har av mange homofile blitt «tatt opp» som et kjæleavn på andre homofile (se «nigger» under «svarting»).

Jøde (fra hebraisk Yehudah=Judea. Enkelt sagt de som kommer fra området Judea) er en som tilhører den jødiske tro og/eller tilhører den jødiske folkegruppen.

Løk, plante i løkfamilien (Alliaceae). Brukes i matlaging. Også brukt som skjellsord i norsk språkbruk. Løken har angivelig ingen kjerne (løkens kjerne er «overalt»), og skjellsordet «løk» er derfor sett på som nedsettende om personer uten egenvilje/rygggrad/mot og evne til egen tenkning. Se Henrik Ibsens teaterstykket Peer Gynt.

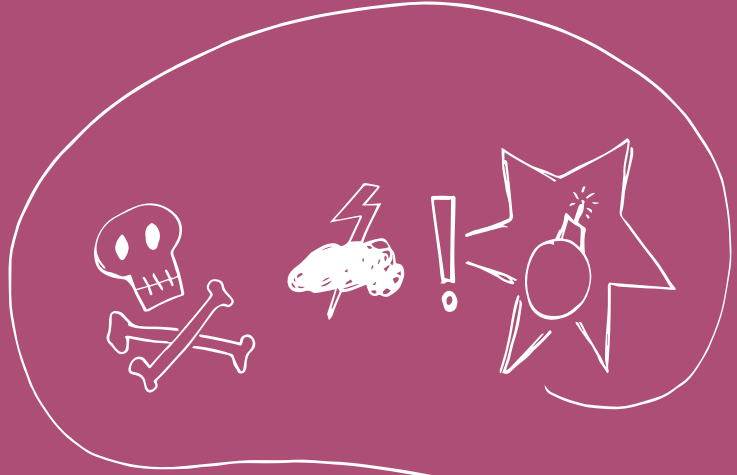
Idiot (fra det greske idios=egen/privat) er en som ikke er så begavet, en som ikke er spesielt (ut) dannet.

Dritt (fra norsk dritt= avføring (!!!)), det vet vi

Handwritten graffiti on a wall: "HOMO HORE Jøde TERRORIST SVARTING". There are also some geometric symbols drawn above the text.

-sier vi

Et ressursmaterieell om antisemittisme, muslimfiendtlighet og rasisme mot rom til bruk i skolen

«Homo-hore- jøde-terrorist- svarting» – sier vi

Et ressursmaterieell om antisemittisme,
muslimfiendtlighet og rasisme mot rom
til bruk i skolen

Ansvarlig utgiver:
Kirkerådet

Utarbeidet av
Kirkelig Dialogsenter Oslo
Utgitt 2021. Revidert 2024

Illustrasjoner og
Grafisk design: **TYDE**, Bendik Kråvik Schøien
Trykk: Østfold trykkeri
1. Opplag 2021: 5500
2. Opplag 2024: 6000

Innhold

Innledning	4	Definisjoner	22
Bruk av materialet	5	Antisemittisme	22
Takk	5	Essensialisme	23
		Holocaust	23
		Islamofobi	23
Veiledning til øvelsene	6	Diskriminering	24
Målsetning	6	Antisiganisme	24
Når du skal lede øvelser fra dette heftet er det viktig å huske på følgende	6	Rom	24
Dialog som metode	7	Romanifolket	24
Hva sier skolens læreplan?	8	Rasisme	25
		Hverdagsrasisme	25
		Fordommer	26
		Stereotypi	26
Bakgrunn	10	Woke	26
«Din #%&# homo-hore-jøde- terrorist-svarting!!»	10	Ideologi	27
Historien forplikter oss	13	Polarisering	27
Jødehat	14	Kanselleringskultur	27
Frykten for islam	17	Identitet	28
Hat mot rom og romanifolk	19	Krysskulturell identitet	28
Veien videre	21	Konspirasjonsteorier	29
		Religion og livssyn	29
		Skjellsord	29

I	Makt bak ordene: identitet, tro og språkbruk	30	3	 Dette kan vi gjøre: gjestfrihet, ansvar og nye oppdagelser	62
	Øvelse 1: Hva vi kaller hverandre, hvem vi er (stille diskusjon)	31	3.1	Gjestfrihet og dialog	62
	Øvelse 2: Skjellsordbok	32		Øvelse 1: Hva er dialog?	63
	Øvelse 3: Sjiraff- og sjakalspråket	34		Øvelse 2: Filosofiske og teologiske refleksjoner på fem minutter	65
	Øvelse 4: Tusen tegninger	36		Øvelse 3: Gud på besøk	66
	Øvelse 5: Dimensjoner ved norskhet	37	3.2	Nye oppdagelser	68
2	Avsløre frykten: gruppetenkning, fordommer og rasisme	41		Øvelse 1: En tegning du forteller	69
	2.1 Fordommer og makt	41		Øvelse 2: Lytteøvelse	70
	Øvelse 1: Hybelannonsen	42		Øvelse 3: Varmt eller kaldt?	71
	Øvelse 2: Hvem står igjen?	46		– Kontroversielle tema	
	Øvelse 3: Jeg tolererer deg	50		Kilder	74
	Øvelse 4: Fire hjørner	51		Bøker og artikler	74
	2.2 Gruppetenkning og stereotypier	53		Rapporter og uttalelser	76
	Øvelse 1 : «Hva er..?»	54			
	Øvelse 2: Hva mener vi med...?	55			
	Øvelse 3: Påstander	56			
	Øvelse 4: Sitater fra hellige skrifter	58			
	Øvelse 5: Sitater	60			

Innledning

I 2013 ga Mellomkirkelig råd og Kirkelig Dialogsenter Oslo ut ressursmateriellet «Homo, hore, jøde, terrorist, svarting – sier vi». Det Mosaiske Trossamfund utfordret Den norske kirke på hva vi som majoritetskirke gjør i møte med ungdommer når det kommer til skjellsordbruk og reproduerte fordommer mot minoriteter i Norge. Bakgrunnen for utfordringen var blant annet funnene fra undersøkelsen «Kartlegging av kunnskaper og holdninger på området rasisme og antisemittisme. Undersøkelse blant elever (trinn 8-10) i Osloskolene» (Utdanningsetaten i Oslo, 2011). Skjellsord og fordomsfulle holdninger og utsagn var og er vanlige i Osloskolene. «-Sier vi» ble utarbeidet som et svar på deres utfordring.

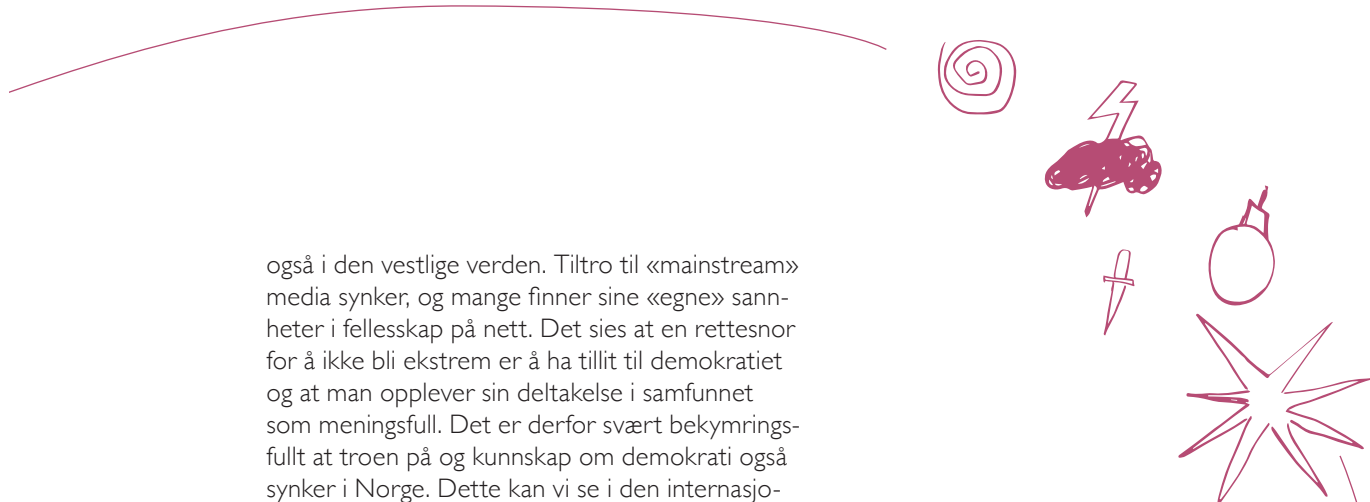
Ressursmateriellet ble opprinnelig utviklet med tanke på trosopplæringsarbeidet i Den norske kirke, men vi har erfart at øvelsene med fordel også kan brukes i andre sammenhenger. Denne versjonen av «-Sier vi» ble først laget for Subjectaid i 2021 og er spesielt utformet for bruk i skolen. Her finner du blant annet et kapittel som viser hvordan undervisningsoppleggene kan kobles opp mot skolens læreplan (Kunnskapsløftet 2020). Når vi nå lanserer en ny utgave, inneholder denne oppdatert bakgrunnsstoff i tillegg til flere definisjoner og øvelser. I 2023 lanserte vi også nye nettsider for «-Sier vi» (siervi.no).

Det offentlige ordskiftet har blitt vesentlig endret siden dette materialet ble utgitt første gang. Fordommer og negative holdninger uttrykkes oftere og tydeligere både på nett og i andre sammenhenger – også i kristne miljøer. Dette gjelder i forhold til minoriteter generelt, men er særlig rettet

mot muslimer og islam. Siden 2011 har Norge opplevd tre terrorangrep. Terrorangrepene 22. juli 2011 og 10. august 2019 ble begge begrunnet med rasisme, innvandringsfrykt og islamfrykt. Terrorangrepet 25. juni 2022 var et angrep mot den skeive befolkningen. Alle angrepene viser hvor store konsekvenser ekstremt tankegods kan ha i sin ytterste konsekvens.

Det er urovekkende å se utslag av sterke antisemittiske holdninger både her hjemme og i andre deler av Europa: I Frankrike og Tyskland har liv gått tapt i angrep mot jøder, og i Sverige har synagoger blitt utsatt for trusler og aksjoner. Her i Norge har det vært utført hærverk mot jødiske gravsteder og snublesteiner som er satt opp til minne om ofre for Holocaust. Det har vært aksjoner mot synagogene i Oslo og Trondheim. Mange jødiske nordmenn lever i frykt for å vise sin jødiske identitet. Etter 7. oktober 2023 og med den påfølgende krigen i Gaza opplever jøder og muslimer hat og fordommer i økende grad.

Da Ekstremismekommisjonen i 2024 overleverte sin rapport, løftet de blant annet frem viktigheten av fellesskapsarenaer der man opplever seg sett og hørt. Det er med bekymring vi observerer en synkende tillit og økende skepsis til styrende myndigheter rundt om i verden. Både antidemokratiske krefter og stadige endringer i lovverk hindrer frie ytringer og deltakelse i samfunnet,

også i den vestlige verden. Tiltro til «mainstream» media synker, og mange finner sine «egne» sannheter i fellesskap på nett. Det sies at en rettesnor for å ikke bli ekstrem er å ha tillit til demokratiet og at man opplever sin deltakelse i samfunnet som meningsfull. Det er derfor svært bekymringsfullt at troen på og kunnskap om demokrati også synker i Norge. Dette kan vi se i den internasjonale undersøkelsen ICCS, der Norge deltar med ungdommer fra 9. trinn. Her kommer det frem at norske elever snakker mer om verdenspolitikk og samfunnsspørsmål enn før, men at de samtidig har mindre kunnskap om demokrati og medborger-skap enn tidligere.

Som majoritetskirke har Den norske kirke et ansvar for å være en motstemme i møte med fremmedfrykt, polarisering og ytterliggående holdninger. Her har også skolen en viktig rolle. Det er vårt håp at dette materialet skal bidra til at elever i ungdoms- og videregående skole øves opp til å gjenkjenne destruktive strukturer og mekanismer, og bevisstgjøres sine egne holdninger og sin egen identitet. I tillegg til at lærere får tilgang til ressurser som kan brukes med dette som siktemål.

Bruk av materialet

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverkslovens bestemmelser. Materialet kan fritt brukes i relevante sammenhenger. Tekster som er gjengitt kan kun brukes i sammenheng med materialet. Sitater fra Bibelen er hentet fra Bibelselskapets utgivelse og oversettelse av 2024. Sitater fra Koranen er hentet fra Islamic Cultural Center Norways oversettelsesprosjekt.

Takk

Takk til Kirkerådet for utfordringen med å utvide og revidere denne utgaven av «-Sier vi» og for økonomisk støtte slik at planene lot seg realisere.

Takk også til Bendik Kråvik Schøien for arbeidet med layout og rettighetshaverne for bruk av tekster også i denne utgaven.

Vi vil gjerne ha tilbakemeldinger på hvordan dette materialet fungerer. Tilbakemeldinger kan sendes på epost til kd@kirkeligdialogsender.no. Se ellers våre nettsider kirkeligdialogsender.no, samt siervi.no for flere øvelser og mer bakgrunnsinformasjon om tematikken.

**Tonje Kristoffersen,
Marit Fiske Fjalestad og
Caroline Ugelstad Elnæs**

*Kirkelig Dialogsenter Oslo,
20.06.2024*

Veiledning til øvelsene

Målsetning

Dette materialet har som hovedmål å bidra til å gjøre oss bevisste på antisemittisme, muslimfiendtlighet og rasisme mot rom. Da blir det lettere å gjenkjenne ulike former for rasistiske ytringer og ta et oppgjør med bevisst hat eller ubevisste stereotypier i klasserommet eller samfunnet.

Øvelsene er laget for at de som deltar kan:

- erfare hvor ødeleggende fordommer og frykt for det fremmede er for enkeltmennesker og samfunnet
- lære å gjenkjenne antisemittisme, muslimfiendtlighet og rasisme mot rom slik at vi kan ta et oppgjør med disse holdningene når vi møter dem
- lære om hvilket ansvar vi har i møte med slike holdninger
- lære å reflektere over eget livssyn og hva det betyr for vår identitet og handlinger
- lære å møte mennesker med respekt for forskjellighet, og vise nysgjerrighet for hva andre kan fortelle oss

Dette er ambisiøse målsetninger som lar seg realisere når gode lærere tør å åpne opp for elevenes egne erfaringer i møte med temaene som tas opp.

Når du skal lede øvelser fra dette heftet er det viktig å huske på følgende:

1. Gjennomfør alltid en oppsummerende samtale i plenum etter øvelsene.
2. Tidsangivelser er omtrentlige ut fra vår egen erfaring med øvelsene.
3. Samtaler og diskusjoner bør foregå i en sirkel, sittende i en ring på gulvet eller på stoler. Dette er viktig for å inkludere og ansvarliggjøre alle i samtalene.
4. Sett øvelser, tekster og referanser inn i en lokal sammenheng så langt som mulig. Ta eierskap til øvelsene ved å plassere dem inn i din og deres eget nærmiljø («Hva gjør vi hos oss?», «Hvilke ord bruker vi om hverandre i vår by/på vårt sted?», osv.).
5. Vær tydelig leder i øvelsene, men gi tid og plass til meninger og erfaringer fra elevene, også de som kan være vanskelige å ta imot.
6. Husk målsetningene for øvelsene.
7. Noen øvelser kan vekke følelser hos elevene og stort skjønn må derfor ligge til grunn for gjennomføringen.

Dialog som metode

Vi på Kirkelig Dialogsenter Oslo har svært gode erfaringer med å bruke dialog som metode blant ungdom, også i klasserommet. En slik metodikk innebærer at erfaringer, tanker og refleksjoner fra alle deltakerne slippes til uten at forskjellige meninger nødvendigvis settes opp mot hverandre. Da må den som leder øvelsene ikke la seg friste til å gå inn i en monolog hvor ingen andre får sagt noe.

Dialog skiller seg fra forhandlingen ved at man ikke trenger å bli enig. Den skiller seg fra diskusjonen ved ikke bare å snakke saklig, men også personlig. Den skiller seg fra debatten ved at målet ikke er å vinne, men å ha mot og tid til å forstå den andre.¹

I en dialog er ikke alle utsagn nødvendigvis like velbegrunnede eller gjennomtenkte. Det kan også komme opp problematiske utsagn som må håndteres, særlig innenfor en krevende tematikk som dette. Men samtidig kan dialogen være en metode for å åpne opp for den gode, undrende og tillitsfulle samtalen om disse tingene – og kanskje åpner det opp for nye innsikter også for deg som lærer?

I klasserommet møtes elever med ulik tros- og livssynsidentitet og denne identiteten tas med i øvelsene vi her har opplegg til. Det er viktig å vite at samtalen som oppstår skjer innenfor trygge rammer, der elevene som ønsker det kan få gi uttrykk for hva deres livssyn betyr for deres egen identitet uten at dette blir kritisert eller de bli anklaget for å ville overbevise de andre i klassen. Her vil ulike elever ha ulike grenser for hva de ønsker å snakke om. Vår erfaring er at dialogen utfordrer, endrer og fordyper vår egen tro og identitet på en positiv måte. Dialog handler ikke om å prøve å endre den andres tro, men om å ta del i de små endringer i oppfatning av hverandre som vi får gjennom møtet.

Filosofen Helge Svare har utformet en «dialog- plakat» på oppdrag fra Samarbeidsrådet for tros- og livssynsamfunn som et nyttig verktøy i dialoger:

1. En dialog er et samarbeidsprosjekt der man gjennom samtale forsøker å skape noe sammen slik at alle kommer ut som «vinnere».
2. Dialogen følger idealet om å «spille hverandre gode». Dette krever respekt og omtanke.
3. En dialog behøver ikke alltid ha et mål. Men hvis dialogen har et mål, bør man forsøke å enes om hva det skal være og hvordan det best kan oppnås.
4. Åpenhet og ærlighet er viktige dialogiske idealer. Dialog er uforenlig med skjulte agendaer, retoriske knep og hersketeknikker.
5. Kritikk i en dialog bør være granskende og konstruktiv.
6. Forskjellighet og mangfold er en ressurs i dialogen.
7. Den som går inn i en dialog, må være villig til å la seg bevege.
8. En samtale kan være mer eller mindre dialogisk. De fleste samtaler vinner på å gjøres mer dialogiske. God ledelse og ytre struktur kan skape en god ramme for dialogen. Men først og fremst vokser gode dialoger ut av et ekte, personlig, dialogisk engasjement.

Dialogplakaten kan lastes ned fra trooglivssyn.no/dialogplakat.

Klassen kan også gjerne lage sin egen dialogdefinisjon og gjennom den prosessen få snakket om hva som er viktig for å ha en god dialog f.eks. i klasserommet. For informasjon om fremgangsmåte, se øvelsen «Hva er dialog?» lenger bak i dette ressursmateriellet.

---

¹ Hareide, 2007

Hva sier skolens læreplan?

Opplæringen i norsk skole skal ifølge Kunnskapsløftet 2020 (KL 2020), overordnet del, «gi innsikt i kulturelt mangfold og vise respekt for den einskilde si overtyding» og «fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkjemåte.»² Med dette som utgangspunkt og grunnlag skal verdiene skolen bygger på «gjøres levende og få betydning for hver enkelt elev i skolefellesskapet gjennom formidling av kunnskap og utvikling av holdninger og kompetanse.»³

En av verdiene som skal ligge til grunn for skolens virksomhet er menneskeverdet. KL 2020 sier bl.a.:

*Den enkeltes personlige overbevisning og samvittighet skal tas på alvor slik at alle kan tenke, tro og ytre seg fritt. Elevene skal selv bidra til å ivareta menneskeverdet og reflektere over hvordan de kan forhindre at det krenkes.*⁴

Øvelsene i dette ressursmaterialet er med på å legge til rette for en refleksjon og bevisstgjøring rundt bl.a. språkbruk og hvordan vi, ofte uten å være klar over det selv, kan krenke andre ved ord eller handlinger. Elevene utfordres til å reflektere over hvordan våre ubevisste holdninger og fordommer kan prege hvordan vi omtaler og behandler andre og hva vi kan gjøre for å ta et oppgjør med dette og bidra til å ivareta andres (og eget) menneskeverd.

En annen verdi skolen skal bygge på er identitet og kulturelt mangfold. Om dette sier KL 2020:

Skolen skal gi elevene historisk og kulturell innsikt og forankring, og bidra til at hver elev kan ivareta og utvikle sin identitet i et inkluderende og mangfoldig fellesskap.

En felles ramme gir og skal gi rom for mangfold, og elevene skal få innsikt i hvordan vi lever sammen med ulike perspektiver, holdninger og livsanskuelser. De erfaringene elevene får i møte med ulike kulturuttrykk og tradisjoner, bidrar til å forme deres identitet. Et godt samfunn er tuftet på et inkluderende og mangfoldig fellesskap.

*Gjennom alle tider har det norske samfunnet blitt påvirket av ulike strømninger og kulturtradisjoner. I en tid der befolkningen er mer sammensatt enn noen gang, og der verden knyttes tettere sammen, blir språkkunnskaper og kulturforståelse stadig viktigere. Skolen skal støtte utviklingen av den enkeltes identitet, gjøre elevene trygge på eget ståsted, samtidig som den skal formidle felles verdier som trengs for å møte og delta i mangfoldet, og åpne dører mot verden og framtiden.*⁵

2 Formålet med opplæringen: <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/formalet-med-opplaringen> (hentet 11.08.2021)

3 Opplæringens verdigrunnlag: <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/> (hentet 11.08.2021)

4 Menneskeverdet, <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/1.1-menneskeverdet/> (hentet 11.08.2021)

5 Identitet og kulturelt mangfold, <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/1.2-identitet-og-kulturelt-mangfold/> (hentet 11.08.2021)

Vårt eget samfunns historie viser at det har vært krevende å være minoritet i Norge. Dette er en arv vi må være bevisst på og ta et oppgjør med, samtidig som det kan være en kilde til læring om hvordan vi i dag kan forholde oss til mangfoldet som en ressurs for samfunnet. I øvelsene i dette ressursheftet utfordres elevene til å jobbe med egen identitet i relasjon til dette mangfoldet. De utfordres til å reflektere over hvordan egen identitet og tro blir til i møte med andre mennesker og hvordan vi påvirkes av vårt forhold til andre.

En tredje verdi som trekkes frem i KL 2020 er demokrati og medvirkning. Om dette står det bl.a.:

Skolen skal fremme demokratiske verdier og holdninger som motvekt mot fordommer og diskriminering. Skolen skal også skape respekt for at mennesker er forskjellige, og elevene skal lære å løse konflikter på en fredelig måte.

Alle deltakere i skolefelleskapet må utvikle bevissthet om både minoritets- og majoritetsperspektiver og skape rom for samarbeid, dialog og meningsbrytning.⁶

Flere av øvelsene i dette ressursmateriellet tematiserer problematiske holdninger til og fordommer mot andre og gjør elevene i stand til å ta et oppgjør med dette. Elevene lærer også hvordan man gjennom en dialogisk tilnærming til disse temaene kan ta tak i utfordringene på en fredelig måte. Øvelsene gir rom for at elevene kan utvikle sine evner til samarbeid, dialog og meningsbrytning.

⁶ Demokrati og medvirkning, <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/1.6-demokrati-og-medvirkning/> (hentet 11.08.2021)

I gjennomgangen av «prinsipper for læring, utvikling og danning» utdypes dette perspektivet:

Å kunne sette seg inn i hva andre tenker, føler og erfarer, er grunnlaget for empati og vennskap mellom elevene. Dialog står sentralt i sosial læring, og skolen skal formidle verdien og betydningen av en lyttende dialog for å takle motstand. I møte med elevene skal lærerne fremme kommunikasjon og samarbeid som gir elevene mot og trygghet til å ytre egne meninger og til å si ifra på andres vegne. Å lære å lytte til andre og samtidig argumentere for egne syn gir elevene et grunnlag for å håndtere uenighet og konflikter, og for å søke løsninger i fellesskap.

Respektløse og hatefulle ytringer skal ikke aksepteres i skolen. Elevene må øves i å opptre hensynsfullt og utvikle bevissthet om egne holdninger.⁷

Øvelsene i dette ressursmateriellet er konkrete tips til hvordan arbeidet med å følge opp disse intensjonene i læreplanen kan gjøres i klasserommet.

⁷ Prinsipper for læring, utvikling og danning, Sosial læring og utvikling, <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/prinsipper-for-laring-utvikling-og-danning/sosial-laring-og-utvikling/> (hentet 11.08.2021)

Bakgrunn

DIN ! HOMO HORE
JØDE TERRORIST SVARTING!!!

Et ikke overraskende uttrykk i en norsk skolegård ...?

Det rapporteres at ni prosent av elevene i Oslo-skolen har blitt utsatt for uønskede hendelser på skolen på grunn av sin tro eller religiøse bakgrunn.⁸ 3,5 prosent blir utsatt for slike hendelser to til tre ganger i måneden eller oftere. Elever med jødisk bakgrunn er i størst grad utsatt for dette, mens elever med kristen bakgrunn er minst utsatt. 52 prosent av elevene i Oslo-skolen oppgir at de på egen skole har opplevd at «jøde» har blitt brukt til å beskrive noe negativt. Hele 15 prosent har blitt utsatt for uønskede hendelser på skolen på grunn av sin nasjonale bakgrunn og 6,9 prosent utsettes for dette to til tre ganger i

8 Kartlegging av kunnskaper og holdninger på området rasisme og antisemittisme, ss. 58- 59. Det er så vidt vi vet ikke gjennomført noen ny kartlegging av holdninger i Oslo-skolen siden denne ble gjennomført i 2011. Antirasistisk senters rapport om opplevd rasisme blant ungdom (Vi vil ikke leke med deg fordi du er brun, 2017) tegner imidlertid et lignende bilde og det er ut fra denne rapporten god grunn til å anta at dette fortsatt er en stor utfordring.

måneden eller oftere. Elever med begge foreldre fra utlandet er mest utsatt totalt sett, men andelen som utsettes for hendelser øker desto lavere andel minoritetsspråklige det er på skolen.

Integreringsbarometeret 2024 viser at det er delte holdninger til innvandrere i befolkningen. Ved utgangen av 2023 mente rundt en tredjedel av befolkningen at integreringen i Norge fungerer bra, mens litt under halvparten mente integreringen fungerer ganske eller meget dårlig.⁹ Tallene viser at folk er langt mer optimistiske til integreringen i deres eget nærmiljø enn i samfunnet generelt.

Integreringsbarometeret illustrerer hvordan holdninger påvirkes av verdenssituasjonen. Siden Russlands invasjon i Ukraina i mars 2022 har Norge tatt imot 75 000 ukrainske flyktninger. Forrige integreringsbarometer (2023) viste at

9 Integreringsbarometeret 2024, ss. 37 og 51

befolkningen generelt var langt mer positiv til flyktninger og innvandring etter krigens utbrudd.¹⁰ Det at nordmenn ble mer positive til innvandring etter å ha mottatt flyktninger fra Ukraina førte også til kritikk. Et eksempel er reaksjonene etter Drammen kommunestyres vedtak om å kun ta imot flyktninger fra Ukraina. Leder i Buskerud innvandrerråd mente vedtaket var et signal om diskriminering og segregering, og saken skapte en debatt rundt hvilke innvandrere vi «tåler» og ikke. Vedtaket ble etter kort tid erklært ugyldig av statsforvalteren.¹¹

Holdningene til flyktninger og innvandring er nå tilbake til der de var før invasjonen av Ukraina. Bevisstheten rundt diskriminering er også på omtrent samme nivå som forrige måling, med et klart flertall som mener at innvandrere blir diskriminert i det norske samfunnet (82 prosent). Samtidig er flertallet pessimistisk til hvordan forholdet mellom den norske majoritets- og minoritetsbefolkningen kan utvikle seg i fremtiden.¹² Dette er muligens påvirket av medieoppmærksomheten rundt gjengkriminaliteten i Norge og Sverige høsten 2023.

Selv om en betydelig andel av befolkningen er mer skeptiske til islam og til personer med islamsk tro enn til andre religioner og religiøse grupper, er skepsisen på det laveste nivået noen gang målt. Negative holdninger til islam og muslimer er nært knyttet til innvandringskritiske holdninger: 60 prosent mener at verdiene innenfor islam ikke er forenlige med grunnleggende verdier i det norske samfunnet.¹³

Hvert femte år siden 2012 har HL-senteret publisert rapporter om den norske befolkningens holdninger til jøder og muslimer (2012, 2017 og 2022). Resultatene fra befolkningsundersøkelsen i 2022 viste at negative holdninger til jøder og muslimer har blitt mindre utbredt de siste ti årene. Nytt for 2022 var at rapporten også undersøkte

ungdommers holdninger til jøder og muslimer. I ungdomsutvalget var det kun 4 prosent som hadde motvilje mot jøder, 5 prosent som ikke ønsket jøder inn i vennekretsen og 9 prosent som ville mislike å ha muslimer i vennekretsen.¹⁴ Dette forteller oss at ungdommene var mindre negative til muslimer og jøder enn de voksne deltakerne i undersøkelsen.

Rapporten peker på at den politiske og sosiale situasjonen i Norge, og ulike nasjonale og internasjonale kriser, kan ha innvirkning på hvordan respondentene svarer. Et eksempel på en slik krise er den israelsk-palestinske konflikten. I forkant av holdningsundersøkelsen i 2022 var konflikten i en relativt stabil periode. Etter Hamas' terrorangrep 7. oktober 2023 og den etterfølgende krigføringen i Gaza rapporterer jøder over hele verden om økning av antisemittiske holdninger og utsagn. I 2024 gjennomførte HL-senteret en forkortet versjon av holdningsundersøkelsen for å finne ut om nordmenns holdninger til jøder og muslimer har endret seg etter 7. oktober. Vi vil vise til noen av funnene fra holdningsundersøkelsene (2022 og 2024) i kapitlene om jødehat, muslimfiendtlighet og hat mot rom.

Ifølge politiet økte antallet anmeldelser av hatkriminalitet med rundt 18 prosent på landsbasis i 2023. Hudfarge og nasjonal eller etnisk opprinnelse er fremdeles det vanligste hatmotivet og utgjorde i 2023 46 prosent av alle registrerte hatmotiv.¹⁵ 60,4 prosent av anmeldelsene med religion og livssyn som hatmotiv gjaldt hatkriminalitet mot muslimer. Det hatmotivet som økte mest var antisemittisme, med en økning på 163,2

10 Integreringsbarometeret 2024, s. 33

11 Hauland et al., 2024

12 Integreringsbarometeret 2024, s. 77 og 28

13 Integreringsbarometeret 2024, s. 75 og 84

14 Holdninger til jøder og muslimer 2022, ss. 40-41 og 54

15 Hatkriminalitet i Norge 2023, s. 14

prosent.¹⁶ Over halvparten av disse anmeldelsene kom etter 7. oktober.¹⁷ Vi så også en økning i hatkriminalitet med seksuell orientering som hatmotiv (43,7 prosent økning), mens hatmotivet kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk økte med hele 120,3 prosent sammenlignet med tall fra 2022.¹⁸ Politiet snakker gjerne om «doble mørketall» i relasjon til hatkriminalitet. De mener den generelle økningen i antallet anmeldelser delvis skyldes at flere tør å anmelde enn tidligere, men også at politiet selv har blitt flinkere til å registrere mottatte anmeldelser som nettopp hatkriminalitet.

Som et av flere svar på utfordringene med muslimfiendtlighet og antisemittisme har det blitt utarbeidet statlige handlingsplaner mot diskriminering av og hat mot muslimer og jøder.¹⁹ Regjeringen besluttet å videreføre begge handlingsplaner ut 2024, da det også legges frem en ny plan.^{20 21}

Som nevnt i innledningen ser vi i dag at mange finner sine «egne» sannheter i fellesskap på nett. Dette er bekymringsfullt når det kommer til ungdom, som er spesielt sårbare for sosial påvirkning. En ubehagelig påminnelse om dette fikk vi i juni 2024 da PST gjennomførte en koordinert aksjon mot et høyreekstremt nettfellesskap bestående av medlemmer mellom 12-25 år. I lukkede kanaler skal medlemmene ha delt grove voldsvideoer, bilder av våpen og videoer av terroraksjoner. De skal også ha hyllet blant andre Anders Behring Breivik og oppfordret til terror og drap på homofile.

Da Kunnskapsdepartementet lanserte sin rapport om bekjempelse av antisemittisme og rasisme i skolen i 2011 var responsen fra jødiske og muslimske elever tydelig: «Det er viktig å starte med lærerne. Deres oppgave er å skape trygg-

het i klasserommet».²² Da de videre ble spurt om hvordan trygghet skapes, var svaret: «Kunnskap og omsorg». Denne utfordringen begrenser seg ikke bare til klasserommet og skolens lærere. Det er en utfordring også for kirken og andre aktører som er involvert dialog- og annet brobyggingsarbeid.

Tallene over er med på å understreke at særlig ungdom trenger samtalepartnere og mulighet til å møte mennesker med ulik bakgrunn for bedre å forstå både dem og seg selv. Skolen møter alle ungdommer og har derfor en særlig viktig rolle i arbeidet med denne tematikken. Vi på Kirkelig Dialogsenter Oslo håper dette ressursmateriellet kan være en ressurs for skolen i dette arbeidet.

16 Hatkriminalitet i Norge 2023, s. 17. Frem til 2018 fantes det ikke offisiell data for hatkriminalitet eller diskriminering mot jøder.

17 Hatkriminalitet i Norge 2023, s. 25

18 Hatkriminalitet i Norge 2023, s. 14

19 Handlingsplan mot antisemittisme (2016, med fornyelse i 2021) og Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer (2020).

20 Statusrapport for handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer, 2024

21 Kommunal- og distriktsdepartementet, 2023

22 Pressemelding fra Kunnskapsdepartementets arbeidsgruppe om antisemittisme og rasisme i skolen, 12. januar 2011

Historien forplikter oss

Først må det settes fyr på deres synagoger og skoler og det som ikke brenner opp må begraves under jorden, slik at intet menneske noensinne skal kunne se en stein eller mur igjen etter dem. Dette må gjøres til ære for vår Herre og for kristendommen, [...] Men hvis vi, nå som vi er informert, skulle finne på å beskytte disse jødiske husene, [...] hvor de lyver om, spottes, forbanner, bakvasker og ærekrenker Kristus og oss (slik vi har hørt i det foregående), så ville det være som om vi gjorde alle disse tingene selv. [...] For det andre anbefaler jeg at deres privathus blir ødelagt og jevnet med jorden. For også her gjør de det samme som de gjør i synagogene. I stedet kan de finne sitt hjem under et tak eller i en låve, slik tilfellet er med sigøynerne.²³

Dette utsagnet er fra den lutherske kirkens viktigste reformator, Martin Luther. Hans polemikk mot jødene var grotesk og viser ubehagelige sider ved samtidens språkbruk og hatefulle omtale av jøder. Særlig i skriftet *Om jødene og deres løgner* (1543) er menneskeforakten fremtredende i det jødene er dømt til å brenne i helvete som djevelens barn.

Hatet mot jøder på 1500-tallet var ikke noe nytt. Det har lange historiske røtter og det har også fått konsekvenser i senere historie. Jødehatet har resultert i alt fra hets, isolering og manglende borgerrettigheter til fysisk vold, tvangskonvertering, drap og holocaust.

Jødene har vært en særlig utsatt minoritet, men også andre minoriteter har blitt dårlig behandlet av majoritetssamfunnet, også her i Norge. Gjennom størsteparten av 1900-tallet var målsettingen for den norske minoritetspolitikken å enten ekskludere minoritetsgrupper fra det nasjonale fellesskapet eller få minoritetene til å bli mest mulig lik majoritetsbefolkningen gjennom assimilering. Det var særlig jøder og rom som ble utsatt for ekskludering, mens samene ble utsatt for en sterk assimileringsspolitikk.²⁴ Både kirken og skolen var sentrale institusjoner som bidro til denne assimileringen.

²³ Luther 1542, ss 268-293. Vår oversettelse.

²⁴ Brandal, Døving, Plesner (red.) 2017, s.17

Jødehat

Vold, hat og demonisering av muslimer og islam har også en mer enn 1000 år lang historie i Europa, også i kristne kirker. Også denne arven preger oss i dag. «Vi kristne er veldig opptatt av barn. La de små barn komme til meg, sa Jesus. Jeg kan ikke skjønne at Muhammed kan ha sagt det samme», sa en norsk politiker, til stor latter fra publikum, i en frimenighet i Bergen i 2004 før han fortsatte: «I tilfelle han måtte ha sagt det samme, må det ha vært: La de små barn komme til meg slik at jeg kan utnytte dem i min kamp for å islamisere verden.»²⁵ Med innvandringen av migranter med muslimsk bakgrunn til Vest-Europa og Norge har hatretorikken og fordømmene igjen bredt om seg. Muslimene blir av flere fremstilt som en ensartet gruppe med et hemmelig mål om å overta Europa. Dette omtales ofte som Eurabia-teorien (les også «Islamofobi» i kapittelet «Definisjoner»). Gamle fiendebilder av islam brukes for alt det er verdt i kampen mot muslimers likeverdige medborgerskap i landet vårt.

Både kirken spesielt og det norske samfunn generelt har altså dessverre del i en lang historie med fordømmer, hat, vold og forfølgelse mot religiøse minoriteter og annerledes troende. Historien er ikke entydig. Det finnes mange som har omtalt jøder, muslimer og annerledestroende godt. Men dette gjør ikke vårt ansvar for å ta et oppgjør med denne delen av vår historie mindre. Vi skal i det følgende trekke frem sider ved vår historie som ytterligere viser hvordan hatet mot fremmede har fått rotfeste i kirke og samfunn. Bildet er langt fra utfyllende, men viser hvor rotfestet ondsinnede fordømmer kan være og hvor mye ondskap de fører med seg. Dette forplikter oss til å arbeide mot alle former for rasisme, fordømmer og fremmedfrykt i dag.

De første jødene ankom Danmark i 1622. Til forskjell fra Danmark var jøder ikke velkomne til Norge før i 1851. Forbudet ble innført med Christian den 5.s Norske Lov av 1687. Inntil da hadde jødene hatt begrensede muligheter til å reise inn i Danmark-Norge. Da den ellers så radikale norske grunnloven kom i 1814, var det ingen diskusjon rundt den såkalte «jødeparagrafen». Til og med presten og embetsmannen Nicolai Wergeland talte for å utestenge jøder fra riket. Hans sønn, Henrik, kjempet derimot mot paragrafen til sin død.²⁶ Han bidro med sterke litterære bidrag mot paragrafen før opphevelsen av den i 1851, og både *Jøden* og *Jødinnen* er dikt som fortsatt kan leses og brukes i undervisning i dag.

Fra jødeparagrafens opphevelse (i praksis fra passtvangen ble opphevet i 1860) til den første fremmedloven i 1901 var det åpnet for innvandring av jøder til Norge.²⁷ De fleste kom som et resultat av innskrenkninger i jødernes rettigheter og i frykt for pogromer i Russland. Antallet jødiske innvandrere var likevel lavt og oversteg knapt to tusen mennesker. Ved folketellingen i 1875 bodde 17 jøder i Christiania (Oslo).²⁸ I Norge kom antisemittismen først og fremst til uttrykk i form av stereotype fremstillinger i vitsetegninger, historier, fordømmer og nedsettende omtale, men også i helhetlige fremstillinger i bøker som *Jøder* og *Gojim* av høyesterettsadvokat Eivind Saxlund fra 1910.²⁹ Det var ingen formelle restriksjoner på deres liv, med unntak av forbudet mot jødisk, rituell slakting av dyr som ble innført i norsk lov i 1930 og som fremdeles er gjeldende lov i Norge i dag. Rapporter viser at det i disse årene ikke var statlige overgrep mot jøder slik taterne og samene ble

26 Henrik Wergeland døde 6 år før paragrafen ble opphevet i 1851.

27 Eriksen, Harket & Lorentz, 2005, ss.402-403

28 Moe & Kopperud, 2011, s. 37

29 Samme sted, ss. 36-37

utsatt for.³⁰ Men den russiske revolusjonen endrer dette bildet. Fra bl.a. kirkelig hold ble jødedommen sett i sammenheng med kommunismen og fremstillingene gikk ut på at Norge var truet av en «jødeinvasjon». De norske jødene ble i stadig større grad mistenkeliggjort som illojale, barbarer og kriminelle. Det norske majoritetssamfunnet skapte fiendebilder av en liten minoritet ut ifra aktuelle behov i samfunnet.

Bildet endret seg noe utover på 1930-tallet da nazistenes forfølgelse av jøder ble kjent. Særlig Krystallnatten i november 1938 skapte sympati for de forfulgte jødene i Tyskland.³¹ Etter at Tyskland okkuperte Norge, begynte det nye regimet å redusere jødiske rettigheter i landet. 13. juni 1941 sendte kirkeminister Schanke brev til Oslo biskop, der han foreslo å forby ekteskap mellom nordmenn og «personer som er av samisk eller jødisk avstamning i opptil 3 generasjoner». Forslaget var strengere enn tilsvarende tysk lovgivning. Biskop Berggrav svarte 9. september 1941 ved å gå kraftig ut mot Schanckes forslag og kirkeministeren besluttet i etterkant ikke å gjennomføre planen. Hvor mye kirkeledere i Norge visste om alvoret i planene om jødisk utryddelse er uvisst. Vi vet at under skriveprosessen av dokumentet *Kirkens grunn*³² ble temaet diskutert, selv om det ikke er nevnt i det ferdige utkastet. Da Den norske kirke overleverte et brev datert 10. november 1942 med krav om at myndighetene måtte ta på alvor jødernes menneskeverd og rettigheter som resten av befolkningen, var det for sent. Bispemøtet kom i 2012 med en innrømmelse av unnfalighet i møte med deportasjonene under krigen. De siste årene har det, i forbindelse med utgivelsen av

Marte Michelets bok *Hva visste hjemmefronten?*

i 2018, vært en diskusjon om hva bl.a. kirken og hjemmefronten visste om den planlagte deportasjonen av jødene og i hvor stor grad jødene ble definert som «de andre» som det ikke i like stor grad ble prioritert å hjelpe. Til forskjell fra i Danmark, der mange jøder ble reddet fra deportasjon, ble 773 av i alt ca. 2200 jøder som bodde i Norge deportert til utryddelsesleirene i Europa. Bare 35 av disse overlevde.³³

I de siste årene har man også belyst kritikkverdige forhold for jødene etter krigen. Manglende rettslige og økonomiske oppgjør, manglende oppfølging overfor de tilbakevendende jødene, samt manglende erkjennelse av at nordmenn og norsk embetsverk aktivt medvirket til jøde-deportasjonene, er noe av det som er påpekt. Restitusjonsoppgjøret, statens erstatning til jøder for eiendom og formuer som ble fratatt dem under krigen, var ikke et faktum før i 1999 med jødebooppgjøret. Den 27. januar 2012, i forbindelse med den internasjonale Holocaustdagen, beklaget statsminister Jens Stoltenberg den norske stats delaktighet i deportasjonen av jøder fra Norge, nesten 70 år etter at de fant sted for første gang (med transportskipet Donau, 26. november 1942). Også politiet ba om unnskyldning for sin medvirkning dette året.³⁴

Kirkemøtet i 2008 erkjente Den norske kirke sitt ansvar for å ha medvirket til antisemittisme: «Kyrkja ber med seg ei historie om korleis kristne har fordømt og plaga jødane. Kristne har eit stort ansvar for å ha gitt grobotn for – og endå

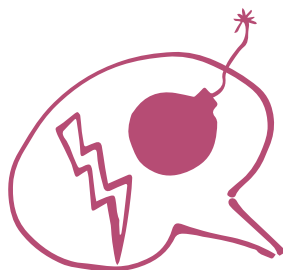
30 Samme sted, s. 36

31 Eriksen, Harket & Lorentzen, 2005, ss. 417-418. Krystallnatten kalles også novemberpogromen.

32 For en mer utførlig fremstilling se Austad, Berge & Ulstein, 2012.

33 HL-senteret, 2021

34 Banik i Brandal, Døving, Plesner (red.) 2017, s.127

til fremja – antisemittismen.»³⁵ I forbindelse med reformasjonsjubileet i 2017 kom også biskopene med en uttalelse der de tar oppgjør med deler av arven fra Luther: «I reformasjonsåret 2017 må vi som kirke ta tydelig avstand fra den antijudaisme som Luther etterlot seg. Det gjelder også den kirkelige antisemittisme som har brakt usigelige lidelser over det jødiske folk og fortsatt kaster mørke skygger over forholdet mellom kristne og jøder.»³⁶ I 2024 la Den norske kirke fram en utredning om kirkens forhold til jødedom og jøder, blant annet kirkens selvforståelse i møte med jødedom.³⁷

I HL-senterets holdningsundersøkelse fra 2022 kom det fram at negative holdninger til jøder har blitt mindre utbredt i Norge det siste tiåret. Samlet hadde 9,3 prosent av befolkningen det

35 *Kyrkjene i Midtausten og vårt ansvar*, 2008. På siervi.no har vi gjengitt noen av hovedtrekkene i den kristne kirkes antisemittiske historie.

36 Uttalelse fra Bispemøtet i Den norske kirke, 25. november 2016.

37 Den norske kirke i møte med jødedom og jøder. En kritisk gjennomgang med vekt på historiske, teologiske og menneskerettslige perspektiver, 2024. Hele kan leses på kirken.no.

som kan betegnes som utpregede stereotypiske fordommer mot jøder. Disse fordommene er knyttet til ideene om jødisk internasjonal og økonomisk makt.³⁸ I holdningsundersøkelsen fra 2024 hadde denne andelen steget til 11,5 prosent, som indikerer en betydelig økning i negative holdninger til jøder. Blant de påstandene som har fått økt støtte er: «jøder ser på seg selv som bedre enn andre» (21 prosent), «jøder har blitt rike på andres bekostning» (17 prosent) og «jøder har selv mye av skylden for at de er blitt forfulgt» (12 prosent). Selv om holdninger påvirkes av mange faktorer er det tydelige tegn på at den offentlige debatten om krigen har innvirkning på nordmenns holdninger. Noe som blir spesielt tydelig når en tredjedel (30 prosent) av respondentene svarer at Israels krigføring i Gaza har gjort dem mer negativt innstilt til jøder generelt.³⁹

Jøder i Norge har jevnlig rapportert om antisemittiske utsagn og trakassering, men siden krigsutbruddet i 2023 har vi sett en betydelig økning i hatkriminalitet begått mot jødiske miljøer. Det anslås at det i dag bor omtrent 1500 jøder i Norge.⁴⁰ Det Mosaiske Trossamfunds synagoge i Oslo bruker mye ressurser på sikkerhetstiltak i frykt for angrep. Synagogen ble beskyttet natt til 17. september 2006 og har ved flere anledninger blitt tilgriset. Ifølge politiet ble det i 2022 anmeldt fire tilfeller av hatefulle ytringer med antisemittisme som hatmotiv. I 2023 hadde antallet økt til 23 og utgjorde nærmere halvparten av alle anmeldelser som omhandlet antisemittisme.⁴¹ Her er det også stor grunn til å anta mørketall.

38 *Holdninger til jøder og muslimer 2022*, s. 8

39 *Holdninger til jøder og muslimer 2022*, s. 3-4

40 Utdanningsdirektoratet, 2020

41 *Hatkriminalitet i Norge 2023*, s. 26

Hat mot muslimer

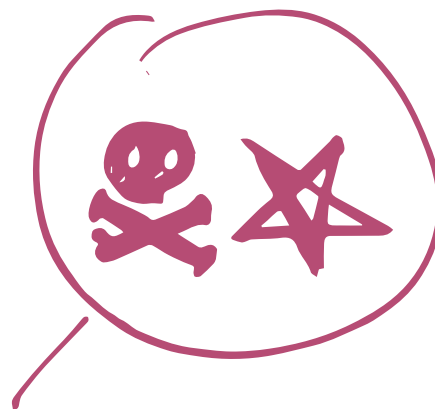
Muslimene og islam som religion har ikke hatt tilsvarende plass i europeisk og norsk bevissthet som det jødedom og jøder har hatt. Like fullt har europeisk selvforståelse og identitet i mer enn 1000 år også vært preget av ulike varianter av fremmedgjøring, karikering og demonisering av islam. Den tyrkiske ekspansjonen på 1400- og 1500-tallet, som resulterte i at den tyrkiske hæren stod like utenfor Wien i 1529 (og igjen i 1683), gjorde inntrykk på det kristne Europa. Dette er bakgrunn for at Luther forfattet flere skrifter mot tyrkerne og deres religion.⁴² Også i dag blir tyrkernes beleiring av Wien brukt i europeisk identitetspolitikk. Et tydelig eksempel er det sterke antimuslimske nettstedet Gates of Vienna.

Edward Said har i sine studier vist oss hvordan Vesten har fremstilt mennesker i Østen som objekter for sine vurderinger, der alle de østlige kjennetegnene er motsetninger på de kjennetegn Vesten gir på seg selv. «Vi» er rasjonelle, «de» er irrasjonelle. «Vi» er siviliserte, «de» er barbariske. «Vi» er frie, «de» er ufrie osv. Alle kjennetegn er en del av muslimers natur og ulike muslimske retninger og praksiser reduseres til ett stereotyp bilde. Likhetstrekkene med fremstillingene av jødene i vår historie er mange.

Et nytt trekk i moderne tid er muslimsk innvandring til Vest-Europa som for alvor skjøt fart på 1960- og 1970-tallet. Noen muslimske grupper er europeiske fra gammelt av (muslimer i Bosnia, Albania og andre steder på Balkan, små grupper i f.eks. Russland, Polen og Finland osv.), men de har ikke påvirket det europeiske selvbildet som «kristent» eller «sekulært» i særlig grad. I boken *Tilbakeblikk* beskriver Mahmona Khan hvordan de første pakistanerne kom til Norge som arbeidsinnvandrere sommeren 1971 på Majorstua

i Oslo. Skepsisen var kanskje stor allerede da, men i liten grad var skepsisen knyttet opp til at de var muslimer. For nordmenn var de først og fremst pakistanere, marokkanere eller kurdere. Oppblomstringen av det vi kan kalle islamofobi eller muslimfiendtlighet kom særlig i etterkant av jernteppets fall i 1989/90. Den kalde krigen ble erstattet av en 'sivilisasjonskonflikt', særlig mellom det kristne Vesten og islam, påstod bl.a. Samuel Huntington. Salman Rushdie-saken i 1988 bidro også til at nye fiendebilder ble skapt.

Selv om det altså er en lang historie med skepsis til islam og muslimer i Europa, må 11. september 2001 sies å være et vendepunkt. Etter angrepene 11. september ble islam i stor grad koblet opp

42 Leirvik, 2006, ss. 88-91

mot terror.⁴³ Fra og med denne dagen var det ikke lenger tvil om at muslimene igjen befant seg midt i vår bevissthet preget av en tung historisk arv med fordommer og fiendebilder. Dette ble blant annet tydelig i retorikken fra enkelte vestlige land, hvor begrepet korstog for en liten stund ble tatt opp igjen. USA og Vestens krigføring i Afghanistan og Irak og 'krigen mot terror' har bidratt til å forsterke oppfatningene om at det pågår en global kamp mellom islam og kristne demokratiske verdier. Muslimske immigranter i USA følte at de måtte vise avstand og forskrekkelse overfor angrepene for å vise lojalitet og tilhørighet til USA. Tilsvarende ble kommunisert av muslimer i Norge etter 22.juli 2011 og mange var lettet over at terroristen som angrep Utøya og regjeringskvartalet ikke var muslim.⁴⁴ Vanlige muslimer blir ofre for forestillinger vi har av muslimske ekstremister og terrorister.

Muslimer merker muslimfiendtlighet på kroppen i Norge i dag. Mange kvier seg for å eksponere den muslimske identiteten sin av frykt for negative holdninger eller reaksjoner. HL-senterets rapport «Holdninger til jøder og muslimer i Norge i 2022» viser at 30,7 prosent av befolkningen har utpregede fordommer mot muslimer. Hele 44 prosent støtter påstanden «Muslimer har selv mye av skylden for økende muslimhets»; 33 prosent av befolkningen støtter også påstandene «Muslimer utgjør en trussel mot norsk kultur» og «Muslimer passer ikke inn i et moderne vestlig samfunn», og 26 prosent støtter at «Muslimer er mer voldelige enn andre».⁴⁵ I HL-senterets holdningsundersøkelse fra 2024 oppgir litt over halvparten av befolkningen at «terror i islams navn»

har gjort dem mer negativt innstilt til muslimer generelt. Én av tre sier at de har blitt mer negativt innstilte til muslimer etter Hamas' terrorangrep 7. oktober, men HL-senteret bemerker at fordommer mot muslimer har holdt seg relativt stabile til tross for den aktuelle situasjonen i Midtøsten. Én forklaring på dette kan være at krigen «i liten grad påvirker holdninger til muslimer fordi den, når det gjelder palestinerne, oppfattes å være en territoriell snarere enn en identitetsbasert krig».⁴⁶

43 For mer om dette se https://www.nrk.no/uri-x/_-11.9.-utloste-ikke-fremmedfrykt-1.7781654

44 Døving 2018

45 Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2024, ss. 55-56

46 Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2024, ss.5-6

Hat mot rom og romanifolk

De første romene som innvandret til Norge på slutten av 1800-tallet kom opprinnelig fra områdene som er kjent som Ungarn og Romania i dag. På denne tiden ble det opprettet flere nasjonalstater rundt om i Europa. De fleste europeiske myndigheter så på romene som en trussel og et problem innenfor disse nasjonale fellesskapene, fordi de mente at romenes omreisende levemåte brøt med tanken om tydelige avgrensede nasjonalstater og kravet om bofasthet. I likhet med andre grupper på denne tiden, stemplet myndighetene omreisende romer som uhygieniske, parasittiske og kriminelle. Mange myndigheter vedtok lover for å kontrollere og regulere omreisende generelt og «sigøynere» spesielt. Etter første verdenskrig nærmest konkurrerte europeiske stater om å føre den strengeste politikken ovenfor rom, inkludert Norge.⁴⁷

«Sigøynerpolitikken» i Europa utviklet og utfoldet seg gjennom hele mellomkrigstiden. Den norske

stat fulgte etter Den norske omstreifermisjonens klare anbefalinger. Myndighetenes politikk overfor romene på 1920- og 1930-tallet var basert på ekskludering, registrering og avvisning. Myndighetene registrerte dem systematisk, fratok borgerskapet deres og gjorde dem statsløse. I fremmedloven § 3 av 1927 ble det eksplisitt lovfestet at «Sigøynere og andre omstreifere som ikke godtgjør å ha norsk statsborgerrett, skal nektes adgang til riket». Loven ble senere kalt «sigøynerparagrafen» og skulle gjelde frem til 1956 da den ble opphevet.⁴⁸ Romene og romanifolket er to minoritetsgrupper som er like i livsførsel, men de ble behandlet helt ulikt av norske myndigheter. Mens det ble ført en ekskluderingspolitikk mot romene, ble romanifolket forsøkt assimilert.⁴⁹ Selv etter at «sigøynerparagrafen» i fremmedloven ble opphevet i 1956, fortsatte den norske stat å kriminalisere livsformen til romer og tatere i Norge, ta barna fra dem og plassere dem i fosterhjem. Kirken støttet denne måten å behandle dem på, noe Den norske kirke offisielt ba om unnskyldning for i 1998.

Påstander om at romene er skitne og bryter med gamle tabuer i samfunnet gjentas også i dag, og den offentlige debatten om tilreisende får frem i lyset mange velkjente fordommer mot romene. Kulturen omtales i generelle ordelag som dysfunksjonell:

«Dialoger, handlingsplaner, særtiltak og penger har hatt nøyaktig null resultat over flere tiår. Derfor vil Hanssen [Bjarne Håkon Hanssen, arbeids- og inkluderingsminister i 2008] «prøve en gang til», og gjøre akkurat det samme. Utsiktene er dystre. Roten til problemene ligger i selve den dysfunksjonelle sigøynerkulturen, og lite tyder på at sigøynerne vil endre den. En ting har Hanssen rett i, nemlig at det er viktigst å få barna gjennom skolen. Men dette er stikk i strid med de norske sigøyneres dysfunksjonelle kultur. ... Roten til problemene ligger i sentrale deler av sigøynerkulturen. Den kan bare sigøynerne selv endre, og lite eller ingenting tyder på at de ser noe behov for det.»⁵⁰

47 Brustad, Lien, Rosvoll i Brandal, Døving, Plesner (red.) 2017, ss. 79-80

48 Samme sted, ss. 82-84

49 Samme sted, ss. 92

50 Snoen 2008

I debatten om tilreisende romer i norske nærmiljø har vi sett en fremvekst av myter og fordommer som ikke har grunnlag i virkeligheten. Påstander om rom som ikke har belegg uttales av så vel privatpersoner som av representanter for offentligheten i media. Dette har skjedd gjentatte ganger i Norge de siste årene og gjenspeiler gamle fordommer med klare rasistiske undertoner.

Antisiganisme er i følge Rosvoll og Bielenberg en spesifikk form for rasisme mot rom som siden 2005 har vært anerkjent som et problem av Europarådet.⁵¹ Men forfølgelsen av romene har eksistert i Europa siden de første rom kom for nesten 1000 år siden. Hatet nådde et toppunkt med nazistenes forsøk på å systematisk utrydde dem i Holocaust. Før krigen ble romene forfulgt på grunnlag av deres «underlegne rase». Etter krigen har etnisitet eller kulturell praksis overtatt som begrunnelser. Lidelsene før, under og etter 2. verdenskrig har i liten grad blitt anerkjent av verdenssamfunnet.⁵² Forfølgelse og trakassering av

romene fortsatte i stor utstrekning i hele Europa etter krigen, helt frem til i dag. Så sent som i Aftenposten sommeren 2009 var det et innlegg om romenes «dysfunksjonelle kultur».⁵³

HL-senterets holdningsundersøkelse fra 2022 hadde i tillegg til spørsmål om sosial kontakt med jøder og muslimer, også spørsmål om kontakt med romer. Resultatet viser at en tredjedel (32 prosent) av befolkningen ikke ønsker sosial kontakt med romer.⁵⁴ Dette gjør romer til den folkegruppen flest nordmenn er skeptiske til å omgås. Det er til sammenligning 15,3 prosent av befolkningen som ikke ønsker kontakt med muslimer og 3,9 prosent som ikke ønsker sosial kontakt med jøder.⁵⁵

I 2015 beklaget daværende statsminister Erna Solberg, på vegne av den norske regjeringen, den rasistiske ekskluderingspolitikken som ble ført overfor norske romer i tiårene før og etter andre verdenskrig. Som en del av den statlige oppreisningen ble det romske kultur- og ressurscenteret Romano kher opprettet i 2018. På romanes betyr Romano kher «romenes hus». Senteret har flere ulike aktiviteter, slik som for eksempel Brobyggertjenesten som blant annet tilbyr dialogforedrag til skoler gjennom prosjektet «Rom viser vei».⁵⁶

51 Rosvoll & Bielenberg, 2012, s. 7

52 Charny, 1999, ss. 501-50

53 Rosvoll & Bielenberg, 2012 s. 34

54 Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2022, s. 70

55 Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2022, s. 50 og 60

56 Les mer om Romano kher på deres nettside: kirkensbymisjon.no/romano-kher/

Veien videre

Det kan virke lenge siden 2. verdenskrig og konsentrasjonsleirene som tok livet av ufattelige mengder mennesker. Først og fremst jøder fra hele Europa, men også rom, slaver, opposisjonelle, folk med psykisk utviklingshemming og skeive. Nazistenes holdning til de som ikke passet inn i deres verdensbilde ryster oss fremdeles i dag. «Aldri igjen!» ble det sagt om utryddelsesleirene etter krigen. Likevel skjedde folkemord igjen. Med samme hat som tidligere. Mot de som ikke støttet Røde Khmer-regimet i Kambodsja fra 1975-79, mot kurdere i Irak i 1988, mot tutsier i Rwanda i 1994, mot muslimer i Bosnia i 1995.

Drap har også blitt utført av enkeltmennesker fordi de hater bestemte grupper i samfunnet. I nyere tid har vi fått erfare tre tilfeller av slikt hat i Norge. Den 22. juli 2011 ble 8 mennesker drept av en bombe i Oslo og 69 mennesker skutt og drept på Utøya av Anders Behring Breivik. Mange ble alvorlig skadet og traumatisert. 10. august 2019 gikk Philip Manshaus til angrep på Al-Noor moské i Bærum etter at han hadde drept sin egen adoptivsøster – et rasistisk motivert drap. Heldigvis ble ingen drept i moskéen. 25. juni 2022, natt til prideparaden i Oslo, ble to personer drept og minst 21 personer skadet etter at Zaniar Matapour skjøt mot utestedene Per på Hjørnet og London Pub. Dette skapte stor frykt og utrygghet for skeive i hele landet.

Selv om vi ikke nødvendigvis blir masse-mordere av å hate, bør vi spørre oss hvor hatet kommer fra. Hvor begynner hatet som i noen tilfeller fører til vold, massedrap og forsøk på å utrydde mennesker? Begynner det i de små tingene? Om det begynner med der, bør vi spørre oss selv hvilke skjellsord vi bruker om andre. Blant barn og unge i Norge er det veldig vanlig å si: «Er du homo, eller?» og «Jævla homo!» eller «Din hore!». Mange steder er «jøde» et skjellsord på samme

måten. Hvorfor brukes «homo» og «jøde» fremdeles som skjellsord i dag, når vi tar avstand fra måten jøder og homofile har blitt behandlet på opp gjennom historien? Og hvorfor er det ofte de gruppene som i norsk sammenheng også er det vi kaller minoriteter som får navnet sitt brukt på denne måten? Har de gjort oss noe galt? Er de som gruppe spesielt slemme, onde, stygge eller på andre vis usympatiske siden vi bruker betegnelsen på dem nedsettende? Vi vet at svaret er nei, og likevel brukes ordene som skjellsord.

De seneste årenes holdningsundersøkelser, hatkriminalitetsstatistikk og integreringsbarometre viser oss hvordan holdninger til og forestillinger om «de andre» kan snu på veldig kort tid. Men selv om deler av utviklingen er dyster, er det viktig å bemerke at nordmenns holdninger til hverandre har blitt mer positive i det store bildet. For å videreføre denne generelle bedringen må vi som samfunn fortsette å bygge trygge, modige og ansvarlige rom. Endring kan skje i det stille – men det krever alltid at vi snakker med hverandre. Vi må lytte til hverandres fortellinger og erfaringer, selv når vi er uenige. Vi må hjelpe ungdommen med å utvikle en sunn kildekritikk, til å tåle uenighet og ruste dem til å tørre og ytre seg – selv om det kan være ubehagelig.

Definisjoner

Antisemittisme

Det er svært komplisert å skulle definere antisemittisme, da fenomenet i videste betydning rommer alt fra fordommer og fiendtlige holdninger mot jøder til overgrep og folkemord. I både akademiske og politiske miljøer er det stadige diskusjoner om hva som skal inngå i en definisjon av begrepet, for eksempel om grensene mellom israelskritikk og antisemittisme.⁵⁷ Hat som rammer jøder fordi de er jøder, er en enkel definisjon som har vært i bruk lenge.⁵⁸

I Store norske leksikon kan vi lese at «innenfor forskningen anvendes begrepet antisemittisme i dag på litt forskjellige måter. Enkelte forskere bruker betegnelsen inkluderende, det vil si om alle former for jødefiendtlighet fra antikken og frem til vår egen tid. Andre anvender begrepet mer spesifikt, om den moderne, raseideologiske jødefiendtligheten som vokste frem i det 19. århundret. Blant de sistnevnte avgrenses gjerne

antisemittismen fra den religiøst begrunnede antijudaismen, som var dominerende frem til 1800-tallet.»⁵⁹

Antisemittismen kan variere i uttrykk og intensitet. Utfordringen er å finne en definisjon av antisemittisme som er åpen nok til å romme ulike former for jødefiendtlighet, både historiske og samtidige. I HL-senterets rapport om antisemittisme i Norge (2012) vises det til sosiologen Helen Feins definisjon hvor antisemittismens kompleksitet kommer godt til uttrykk: «En vedvarende, latent struktur av fiendtlige forestillinger om jøder som kollektiv, manifestert i individer som holdninger, i kulturer som myter, ideologi, folkløse og bilder, og i handlinger – som sosial eller rettslig diskriminering, politisk mobilisering mot jødene, og kollektiv eller statlig vold – hvilket har som resultat og/eller målsetting å distansere, drive bort eller tilintetgjøre jøder fordi de er jøder.»⁶⁰

57 Handlingsplan mot antisemittisme 2021-2023 – en videreføring, hentet fra regjeringen.no 20.09.2021

58 Eriksen, Harket & Lorenz, 2005, s.7

59 Simonsen 2019

60 Rosvoll & Bielenberg, 2012, s. 12

Essensialisme

Begrepet «essens» kommer fra latin og kan oversettes «vesen». I filosofien brukes begrepet om en tings vesenskjenne-tegn, det som gjør en ting til det den er.⁶¹ Med essensialisme mener vi en fortolkning, tilnærming eller forklaring som tilskriver objekter eller kategorier (f.eks. religion, kjønn, nasjonalitet osv.) bakenforliggende, uforanderlige strukturer og vesenstrekk som bestemmer deres egenskaper, væremåte eller handlinger.⁶² Dette innebærer bl.a. at de individuelle kjennetegnene får mindre betydning og reduseres til trekk som kjennetegner den gruppen man anses å være en del av.

Holocaust

Holocaust stammer fra det greske ordet holókauston for å brenne fullstendig opp eller brennoffer. I hebraisk språkbruk ha-shoah (katastrofe) eller porajmos eller samudaripen (fortærende) på romani. Begrepet ble tatt i bruk på 1960-tallet og betegner nazistenes folkemord og forsøket på å utrydde jødene før og under 2. verdenskrig. Mer enn seks millioner jøder ble drept mellom 1938 og 1945. Etter hvert ble også begrepet tatt i bruk om folkemordet mot sigøynere (rom) og andre etniske, politiske, religiøse og seksuelle minoriteter som ble utsatt for folkemord i samme periode.⁶³

61 Bøhn 2017

62 Lübcke, Poul (red.), 1983/1993, s. 119

63 Banik 2021

Islamofobi

Islamofobi er et nylig innarbeidet begrep, men det oppstod i franske kretser i 1920-årene som en parallell til judofobi.⁶⁴ Ordet beskriver negative fordommer mot og diskriminering av muslimer⁶⁵ og det finnes ulike definisjoner av begrepet. Vi baserer oss her på en definisjon av islamofobi som «sosialt reproduserte fordommer om og aversjoner mot islam og muslimer, samt handlinger og praksiser som angriper, ekskluderer eller diskriminerer mennesker på bakgrunn av at de er eller antas å være muslimer og assosieres med islam.»⁶⁶ Begrepet er mye brukt i faglig sammenheng, men er omdiskutert og kan lett misforstås. I dette materialet har vi derfor valgt å omtale slike holdninger som muslimfiendtlighet. Sindre Bangstad og Cora Alexa Døving karakteriserer islamofobi som en form for ideologi som har fellestrekk med både antisemittismen og rasismen.⁶⁷ Ifølge dem er et av de sentrale motivene i islamofobien Eurabia-teorien, en konspirasjonsteori om muslimers plan om å overta Europa, samt påstanden om at muslimer ikke er til å stole på fordi de ikke snakker sant.⁶⁸ I tillegg finner vi forestillinger som består av en rekke negative stereotypier om islam og muslimer, for eksempel islam som en voldelig religion eller muslimske menn som kvinnemishandlere. Det er viktig å presisere her at ikke alle negative holdninger til eller fordommer mot muslimer er dekket av begrepet islamofobi, da dette begrepet slik vi bruker det refererer til et verdenssyn som er fundert på en bestemt ideologi og ofte basert på «uriktige eller sterkt overdrevne påstander om muslimer eller islam, essensialisering og konspirasjonstenkning.» Begrepene islamofobi og muslimfiendtlighet må heller ikke misbrukes til å avvise all kritikk av islam eller muslimsk praksis.

64 Gardell 2011 s. 11

65 Kartlegging av kunnskaper og holdninger, 2011, s. 15

66 Gardell, 2011, s. 17

67 For mer om dette, se Bangstad og Døving, 2015, s. 109-114

68 Det følgende er basert på Bangstad og Døving, 2015, s. 99-101

Diskriminering

Vi forstår diskriminering som «en form for systematisk forskjellsbehandling på grunnlag av et individs eller en gruppes medfødte eller ervervete karakteristika.»⁶⁹ Dette kan være for eksempel forskjellsbehandling på grunn av kjønn, alder, religiøs tilhørighet, etnisitet osv. Diskriminering har som regel grunnlag i fordommer mot individer eller grupper og henger tett sammen med rasisme (se under) – selv om ikke all diskriminering med nødvendighet er rasistisk.⁷⁰

Diskriminering er sammensatt, og noen ganger kan personer diskrimineres av flere grunner samtidig. For eksempel kan forbud mot å bruke hijab på jobb både ses på som forskjellsbehandling på grunn av kjønn eller religion.⁷¹

Det finnes flere lovverk som forbyr diskriminering i Norge i dag. I Grunnlovens paragraf 98 står det at «Intet menneske må utsettes for usaklig eller uforholdsmessig forskjellsbehandling».⁷² Dette utdypes og gjøres mer konkret i likestillings- og diskrimineringsloven. På noen områder finnes det også ytterligere regler, for eksempel arbeidsmiljøloven, som skal sikre at ingen på arbeidsplassen diskrimineres. Et annet eksempel er Straffelovens paragraf 185, noen ganger omtalt som «rasismeparagrafen» eller «hatkrimparagrafen», der det står at det er straffbart å komme med diskriminerende eller hatefulle ytringer i offentligheten. Dette betyr at man ikke kan true eller håne noen eller fremme hat overfor noen «på grunn av deres hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse, religion eller livssyn, seksuelle orientering, kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, eller nedsatte funksjonsevne.»⁷³

Antisiganisme

Begrepet betegner en ideologi basert på en rasemessig overlegenhet i forhold til rom, en form for avhumanisering og institusjonell rasisme, næret av en historisk diskriminering.⁷⁴ En bredere definisjon kan være hat mot og/eller diskriminering av romene fordi de er romer. Termen «antisiganisme» er forholdsvis ny i Norge.

Rom

Romer er mennesker som tidligere kjent under fellesbetegnelsen «sigøynerne». «I 2008 bestemte flere riksdekkende medier seg for å gå over til å bruke ordet rom(...). Rom er den internasjonalt anerkjente termen for befolkningen og mange romorganisasjoner har arbeidet for en slik språkbruk. Rom kom til Norge i tidsrommet mellom 1860 og 1880. På engelsk bruker vi termen Roma, men også Romani, noe som kan være forvirrende fordi vi i Norge bruker termen romani om de vi tidligere kalte «taterne»»⁷⁵ Rom er en nasjonal minoritet i Norge.⁷⁶ I dette materiellet bruker vi «rom» i entall og «romer»/ «romene» i flertall.⁷⁷

Romanifolket

Romanifolket blir også omtalt som tater (her bruker vi betegnelsen romanifolket for å skille fra språket romani som blir brukt av gruppene). I Norge bruker vi også termen «de reisende». Romanifolket kom til Skandinavia på 1500-tallet og man antar at de stammer fra de første romgruppene som reiste fra India mellom 1000- og 1300-tallet. Romanifolket har imidlertid levd i Skandinavia i om lag 500 år og regnes ikke i samme etniske gruppe som rom i Norge.⁷⁸

69 Bangstad og Døving, 2015, s. 14

70 Bangstad og Døving, 2015, s. 22

71 Ikdahl, 2022

72 Grunnloven, 1814 (hentet fra lovdata.no 27.01.2022)

73 Lov om straff (straffeloven), 2005 (hentet fra lovdata.no 27.01.2022)

74 Rosvoll & Bielenberg, 2012, s. 7

75 Rosvoll & Bielenberg, 2012, s. 7

76 De andre nasjonale minoritetene i Norge er: romanifolket (tater), jøder, kvener og skogfinner. Samer regnes som et urfolk

77 Jfr anbefalingene i artikkel på <https://snl.no/romfolk>

78 Rosvoll & Bielenberg, 2012, s. 7

Rasisme

Som med antisemittisme, er det også ulike måter å definere rasisme på. En definisjon kan være at rasisme er en oppfatning eller et sett av holdninger hvor mennesker rangeres i hierarki etter hudfarge, etnisk bakgrunn, kultur og/eller religion, og at denne rangeringen legitimerer diskriminering og vold mot dem som står nederst i det hierarkiet den er tuftet på. En slik definisjon finner vi hos Bangstad og Døving: «For at noe skal kunne kalles rasisme eller være en rasistisk ideologi, mener vi at tre prosesser inngår: 1. Å dele inn en befolkning i ulike kategorier der noen gis negative essensielle trekk. 2. Å redusere et individs identitet til de gitte negative trekkene for en kategori. 3. Å bruke de negative karaktertrekkene som argument for underordning og diskriminering.»⁷⁹ Noen vil mene at definisjoner som denne er problematiske fordi de risikerer ikke å fange opp den vanlige hverdagsrasismen som er mer utbredt enn den mer ideologisk funderte. Antirasistisk senter definerer for eksempel rasisme bredere, som «enhver diskriminering basert på etnisitet, opprinnelsesland eller hudfarge»⁸⁰, og Kunnskapsdepartementet har i sin rapport om antisemittisme og rasisme i skolen definert rasisme enda bredere, nemlig som «fordommer mot og diskriminering av individer ut fra deres gruppetilhørighet».⁸¹

79 Bangstad og Døving, 2015, s. 16

80 Antirasistisk senter, Om rasisme

81 *Det kan skje igjen*, s.23

Hverdagsrasisme

Ikke all rasisme kommer til uttrykk gjennom synlig forskjellsbehandling og diskriminering eller vold. Noen former for rasisme kan virke så vanlig eller «normal» i hverdagen vår at den til og med er usynlig for de som ikke rammes av den. Noen ganger kan den også være så tilslørt at det kan oppstå diskusjon: Var det eller var det ikke rasistisk? Denne formen for rasisme kalles hverdagsrasisme.⁸² Det kan for eksempel innebære å ikke kalt inn til et jobbintervju fordi man ikke har et tradisjonelt «norsk navn», at man får spørsmål om hvor man «egentlig» kommer fra eller at man får høre at man «snakker så godt norsk», selv om man kanskje har bodd i Norge lenge eller til og med er oppvokst her.

Begrepet dukket opp på 1980-tallet og ble lansert av den nederlandske sosiologen Philomena Essed i 1984 i boken «Alledaags Racisme» (utgitt på engelsk under tittelen «Everyday Racism» i 1990). Essed intervjuet rundt 2000 svarte kvinner i USA og Nederland for å vise hvordan rasisme kommer til uttrykk i deres hverdag. I boken hevder hun at personlige fortellinger kan gi oss de mest presise forklaringene på hva hverdagsrasisme egentlig handler om. Hun kaller det urettferdigheter som gjentar seg så ofte at de nesten blir tatt for gitt.⁸³ Før Esseds bok, dreide rasismeforskningen seg stort sett om ekstremisme og åpenlys diskriminering eller vold. Essed ønsket å belyse hvordan rasisme er noe etniske minoriteter opplever på daglig basis og at dette ikke alltid er synlig for majoriteten i et samfunn.

82 Mason, 2007, ss. 447-449

83 En mer grundig innføring i hverdagsrasisme finnes i Esseds bøker *Everyday Racism: Reports From Women of Two Cultures* (1990, Hunter House) og *Understanding Everyday Racism: An Interdisciplinary Theory* (1991, SAGE Publications Inc.)

Fordommer

Begrepet «fordom» kan beskrives på ulike måter. Ut fra et filosofisk og hermeneutisk ståsted kan begrepet beskrives som en for-dom, altså «en dom eller oppfatning som er fattet på forhånd.»⁸⁴ Dette forstås som en av grunnforutsetningene for i det hele tatt å forstå og tolke virkeligheten. I andre sammenhenger, og i daglig bruk, forstås imidlertid «fordom» ut fra et psykologisk ståsted som «en holdning basert på mangelfull kunnskap som disponerer en person til å uttrykke antipati overfor personer, grupper, ideer eller objekter. Begrepet brukes særlig om negativ holdning til personer basert på gruppetilhørighet.»⁸⁵ Ofte retter fordommene seg mot grupper man selv ikke er medlem av, for eksempel en annen religiøs eller etnisk gruppe, og de baserer seg på stereotypier (se under).

Stereotypi

En stereotypi er «en generalisert forestilling om hvordan en bestemt gruppe mennesker er.»⁸⁶ Stereotypier endres ikke nødvendigvis når man konfronteres med individer fra disse gruppene, selv om individenes egenskaper ikke stemmer med stereotypien. Stereotypier kan bl.a. brukes som et middel for å sette grupper eller individer opp mot hverandre eller for å definere den andre negativt (for eksempel ut fra kjønn, etnisitet, religion og lignende).

Woke

Ordet «woke» kommer fra den afroamerikanske sosiolekten African American Vernacular English og er en bøyning av verbet «to wake». På standard engelsk tilsvarer dette «to awake», altså «å våkne».⁸⁷ I sin direkte betydning betyr «woke» å ha våknet eller åpnet øynene, og historisk ble begrepet brukt i vid betydning om personer som er våkne og bevisste, og etter hvert om de som er oppdatert på populærkulturen og samfunnet. I dag forstås det å være woke som å være bevisst og kritisk til urettferdighet, spesielt rasisme og sosial ulikhet. En person som er woke vil være opptatt av inkludering, identitetspolitikk (politikk eller aktivisme som tar utgangspunkt i erfaringene og historien til en marginalisert gruppe mennesker, som regel en minoritet)⁸⁸ og vil reagere negativt på handlinger, ytringer eller strukturer som særlig rammer minoriteter i samfunnet.⁸⁹

Black Lives Matter-bevegelsen er et eksempel på en sosial rettighetsbevegelse som er uttalt woke. De har brukt uttrykket «Stay Woke!» («Vær bevisst!») som et slagord i kampen mot politivold, særlig den rettet mot afroamerikanere. Et av de eldste eksemplene vi har på bruken av begrepet er fra presidentvalget i USA i 1860, der Abraham Lincoln vant. Dette skyldes blant annet at det republikanske partiet fikk støtte av yngre velgere som ønsket å avskaffe slaveriet. Fordi de var unge, entusiastiske og ble kjent for å gå i fakkeltog for sin sak ble de omtalt som «Wide Awakes» («De lys våkne»)⁹⁰.

Woke har skapt store debatter, først og fremst i USA fra rundt år 2010, men har etter hvert også blitt en diskusjon her i Norge. Noen mener at kravet om å være bevisst og kritisk til diskriminering kan tippe over til å bli overdrevent politisk korrekt.⁹¹

84 Gursli-Berg, 2015

85 Svartdal 2017 a

86 Svartdal 2017 b

87 Thorsen, 2024

88 Thorsen, 2021

89 Thorsen, 2024

90 Grinspan, J., 2009, ss. 357-378

91 Thorsen, 2024

Ideologi

Det å ha en ideologi betyr det samme som å ha et idésystem, grunnsyn eller samfunnssyn. Begrepet ble for første gang innført i 1796 av greven Destutt de Tracy, som ville se på hvordan sosiale grupper forbinder ideer eller forestillinger med hverandre.⁹² I dag forstår vi i dagligspråket ideologi som et «tankesett». Altså hvilke overordnede idéer en person eller en gruppe har om hvordan mennesker er, eller hvordan samfunnet skal forstås og styres.

Det finnes flere former for ideologier, og begrepet kan brukes med flere betydninger: 1. Som en positiv betegnelse for overordnede idéer som et samfunn er avhengig av (f.eks. demokrati). 2. Som en nøytral beskrivelse av et sosialt forklarende system (f.eks. sosialisme og liberalisme). 3. Som en negativ beskrivelse av kollektive oppfatninger som er bestemt av spesielle interesser eller forsøk på å vri på virkeligheten (f.eks. diktatur).⁹³

Polarisering

På samme måte som jordkloden har to poler, sydpolen og nordpolen, kan også en samtale ha to poler, altså ytterpunkter. Når vi snakker om polarisering i samfunnet eller i en samtale betyr dette «en skjerping av standpunkter», altså at to motstridende oppfatninger forsterker hverandre, ofte til det ekstreme.⁹⁴ Dette kan vi se i for eksempel politikken, om to politiske partier som er uenig med hverandre forsterker hverandres holdninger i en debatt, slik at holdningene blir enda tydeligere og kanskje enda krassere. Et annet eksempel på polarisering er en situasjon der innbyggere i et demokrati i større grad enn før stemmer på radikale eller ekstreme kandidater eller partier i ytterpunktene av det politiske spekteret.

---

92 Haugseth, 2023

93 Haugseth, 2023

94 Thorsen, 2023

Kanselleringskultur

Kanselleringskultur er et begrep som er direkteoversatt fra det amerikanske begrepet «cancel culture». Dette kan beskrives som «en strategi som går ut på å ekskludere noe eller noen som ansees som umoralsk eller forkastelig».⁹⁵ Det finnes mange måter å «kansellere» noen på, blant annet gjennom å trekke en persons invitasjon til å snakke på et arrangement, å avfølge dem i sosiale medier eller å slutte å kjøpe produkter fra en bedrift. Årsakene til å kansellere noe eller noen kan være mange. Det kan for eksempel skyldes det at personen, gruppen eller bedriften man vil vise motstand mot har uttrykket noe rasistisk, sexistisk, antisemittisk eller islamfiendtlig. Ved å snakke om kansellering som en «kultur» mener man at det er en form for sosial trend eller bevegelse.⁹⁶

Det er stor uenighet om kanselleringskultur er noe positivt eller negativt. Det er også uenighet om hvorvidt det å kansellere noen faktisk er en effektiv måte å bekjempe hatyttringer og fordommer. På den ene siden kan frykten for å bli ekskludert føre til at flere ikke tør å si det de mener, eller at de inntar populære standpunkter. På den andre siden kan en økt bevissthet rundt hva det er akseptabelt å ytre, bidra til lavere aksept for holdninger som er rasistiske, homofobiske, kvinnefiendtlige eller lignende. Det finnes også flere som er kritiske til begrepet kanselleringskultur fordi det er hentet fra amerikansk kultur. Disse vil argumentere for at «cancel culture» er et dårlig begrep å bruke i norsk kontekst, på de kulturelle forskjellene mellom Norge og USA.⁹⁷

---

95 Jakobsen, 2024

96 Jakobsen, 2024

97 Jakobsen, 2024

Identitet

Identitet kan defineres som hvordan en enkeltperson eller en gruppe oppfatter seg selv eller hvordan de opplever seg selv i forhold til andre.⁹⁸ Vi kan forenkle det ved å si at hvert menneskes identitet er en jevn følelse, over tid, av hvem man er og hva som er ens plass i verden. Ordet identitet stammer fra det latinske ordet «idem» som betyr «den samme». Vi har både en personlig og en sosial identitet, også kalt kollektiv identitet eller gruppeidentitet. Enkelt forklart kan vi si at et menneske både kan være «den samme som seg selv» (personlig identitet) og «den samme som andre mennesker» (sosial identitet).⁹⁹ Den personlige identiteten påvirkes av faktorer som utseende, holdninger, kunnskaper, smak og kropp, mens den sosiale påvirkes av geografiske, sosiale og kulturelle fellesskap, som bosted, yrke, utdanning, tro- og livssyn, interesser og politisk ståsted. Disse to identitetsformene både påvirker og utfyller hverandre. For eksempel kan kjønnet eller den etniske folkegruppen du identifiserer deg med, både påvirke hvordan du ser deg selv, hvilket sosialt fellesskap du søker, hvordan du ser det fellesskapet og hvordan fellesskapet igjen påvirker ditt syn på deg selv.

Krysskulturell identitet

Det å ha en krysskulturell identitet kan forklares som å ha tilknytning til to eller flere kulturer, språk og samfunn. Barn som vokser opp med krysskulturelle identiteter kan omtales på mange måter. De kan kalles for eksempel flerkulturelle, minoritetsbarn eller tokulturelle. Motsatsen kan være at man omtales som «innvandrerbarn» eller «fremmedkulturell», men dette er begreper som fremhever en annerledeshet og oppleves som stigmatiserende og fremmedgjørende. Derfor er krysskulturell et godt begrep, fordi det ikke er negativt ladet.¹⁰⁰

En annen betegnelse på krysskulturelle barn og unge er «tredjekulturbarn» («Cross Cultural Kids»). Dette er krysskulturelle barn som har tilbrakt en vesentlig del av oppveksten utenfor foreldrenes kultur. Tredjekulturbarn har derfor et forhold til både foreldrenes kultur og kulturen i landet de vokser opp i, men føler seg ikke nødvendigvis helt hjemme i noen av dem.¹⁰¹

Forfatter Lill Salole sammenligner krysskulturalitet med et tre som har røtter på kryss og tvers. Røttene kan vokse inn i hverandre og nesten være umulig å skille, fordi alle trær har hvert sitt unike rotsystem som gir næring og stabilitet fra alle kanter. I motsetning til for eksempel begrepet flerkulturell, som kanskje kan gi assosiasjoner til en identitet med ulike deler som kan plukkes fra hverandre, understreker begrepet krysskulturell hvor kompleks sammensmeltningen av ulike kulturer kan være i et menneskes identitet. Det er ikke alle som ønsker å bruke begrepet krysskulturell om seg selv. For noen kan det føles som et godt og meningsfylt begrep, mens det for andre kan føles som en unødvendig eller ubehagelig merkelapp.¹⁰²

100 Salole, 2024, ss. 35-36

101 Pollock & Reken, 2003, s. 28

102 Salole, 2024, ss. 36-37

98 Tetzchner, 2023

99 Aanesen, 2020

Konspirasjonsteorier

Konspirasjonsteorier er forklaringsmodeller som forsøker å beskrive hvorfor noe går galt. En konspirasjonsteori går ofte ut på at alt som går galt i verden skyldes at mektige grupper samarbeider for å fremme sin egen, skjulte agenda eller for å jobbe mot et felles, hemmelig mål.¹⁰³ En av de mest kjente konspirasjonsteoriene vi kjenner til, og kanskje også en av de mest skadelige, er forestillingen om at jødene i all hemmelighet har full kontroll over politiske beslutninger, mediedekningen og verdensøkonomien. Det å kalle noen en konspirasjonsteoretiker eller si at noen tror på konspirasjonsteorier er en nedsettende betegnelse og brukes for å signalisere at personens forklaring inneholder logiske feil eller et problematisk forhold til fakta.¹⁰⁴

Religion og livssyn

Alle mennesker har et livssyn, altså et syn på livet, mennesket og en oppfatning av hva som er riktig og galt.¹⁰⁵ Alle religioner er basert på et livssyn, men et livssyn behøver ikke nødvendigvis å være religiøst. Vi skiller altså mellom religiøse og sekulære (ikke-religiøse) livssyn. Et religiøst livssyn baserer grunnlaget for og meningen med livet på troen på en overjordisk virkelighet, for eksempel troen på en eller flere guder. Et sekulært livssyn bygger på mennesket, uten å vise til det overnaturlige eller guddommelige.¹⁰⁶

Sentralt i et livssyn står oppfatningen om både hva menneskelivet er, og hva det bør være.¹⁰⁷ En religion gir blant annet retningslinjer for hva som er rett og galt.¹⁰⁸ Selv om organiserte tro- og livsynssamfunn som Den norske kirke eller Human-Etisk Forbund skaper et slags rammeverk for medlemmenes livssyn, kan det også være store forskjeller mellom hvert enkeltmenneskes livssyn innad i disse samfunnene.

---

103 Dyrendal, 2021

104 Dyrendal, 2021

105 HL-senteret, 2020

106 HL-senteret, 2020

107 Tranøy, 2020

108 HL-senteret, 2020

Skjellsord

Det å skjelle ut noen betyr det samme som å kjeffe, altså å gi høylytt uttrykk for at man er sint eller misfornøyd eller misnøye. Skjellsord er fornærmende ord og uttrykk som brukes for å skjelle noen ut. Det er imidlertid en stor forskjell mellom å kalle noen for en «idiot» enn en «jævla homo». Dette er fordi «homo» betegner gruppetilhørighet og derfor er det vi kan kalle et gruppebasert skjellsord.¹⁰⁹ Ord som peker mot en gruppe, som «homo» eller «jøde», brukes selvfølgelig ikke alltid nedsettende, men i kombinasjon med banneordet jævla, blir det fort et svært nedsettende skjellsord. Flere skjellsord begynner ikke nødvendigvis som skjellsord, men blir det over tid fordi ordenes ladning av ulike årsaker endrer seg.

Under øvelsen «Skjellsordbok» finner du en liste med skjellsord, og hva disse ordene egentlig betyr.

---

109 Haslund 2020, s. 30-44

I. Makt bak ordene: identitet og språkbruk

Jeg sa hei til dem. Ingen svarte. De så på meg og fniste. Usikkerheten vokste. En av jentene som stod ved sykkelstativet, hadde alltid en tendens til å slenge mye med leppa. Selvfølgelig lot hun ikke anledningen gå fra seg. – Hva er det du har på hodet? En pukkel? Tror du at du kan likne på kameler? Alle begynte å le. De lo lenge. Jeg så ned. Tårene prøvde å slippe fri, men jeg fanget dem. (...) mobbingen til tross valgte jeg å bære hodeplagget.

Prableen Kaur, utdrag fra boken «Jeg er Prableen», 2012
(Kaur er sikh og utdraget beskriver hennes første erfaring med å begynne å gå med turban).

Tema

Vår egen identitet og tro blir til i møte med andre mennesker.

Vi blir påvirket av oppveksten vår og familien og venner. Hvordan påvirkes vi av vårt forhold til andre? Hvordan blir vår identitet negativt påvirket av mennesker rundt oss? Og hvorfor har vi lett for å putte andre i identitetsbåser?

Mål

Reflektere over hvordan andre påvirker min identitet og mitt livssyn.

Øvelse 1:

Hva vi kaller hverandre, hvem vi er (stille diskusjon)

Gjennomføring:

A3-ark legges utover på forskjellige steder i rommet. Skru på egnet musikk i bakgrunnen. På hvert A3-ark er det skrevet et ord (se nedenfor).

Elevene sprer seg jevnt utover til alle arkene. De skal skrive sine assosiasjoner rundt ordene. Assosiasjonene trenger ikke være lange, men skal knyttes til hva disse ordene betyr for elevene.

Homo	Far	Kvinne	Lykkejeger
Gud	Terrorist	Sigøyrer	Venn
Mann	Muslim	Jøde	Mor
Radikal	Politisk korrekt		

Andre alternativer kan brukes, avhengig av sted og kontekst (hvilke positive eller negative (skjells-) ord bruker elevene til daglig?).

Arkene klistres opp på veggen etterpå og det leses høyt fra dem. Avslutt med samtalerunde om hvorfor ulike/like assosiasjoner er knyttet til ordene.

Spørsmål til samtale:

- Hva betyr ordene for oss?
- Er det sammenheng mellom hva ordene opprinnelig betyr og hvordan vi bruker dem?
- Hvorfor bruker vi slike ord om hverandre?
- Hva er funksjonen ordene har (beskrivende, kjærlig, nedsettende, osv.) i ulike sammenhenger?
- Hvor mye av vår identitet kan vi knytte opp til ett ord (søster/bror, sønn/datter, venn, osv.)?
- Kan slike beskrivende ord (kallenavn, skjellsord eller andre ord) bli hengende ved oss og betyr dette noe for vår identitet?

Tid:

20 minutter

Materiell:

Ark og tusjer

Mål:

Vi bruker mange uttrykk om mennesker og grupper av mennesker i dagligspråket. Formålet er å bevisstgjøre elevene på ulike assosiasjoner til slike karakteristikk.

Øvelse 2:

Skjellsordbok

Tid:

minimum 20 minutter

Utstyr:

Tavle eller flippover, tusj

Mål:

Bevisstgjøre elevene på språket vi bruker om andre. Sier dette språket noe om oss selv?

Gjennomføring:

Be elevene fortelle hva slags skjellsord de kjenner til. Lag så en liste på tavla. Kom gjerne med egne forslag til skjellsord som er i bruk for å få frem bredden (som f.eks.: sigøyner, potet/pottit, jøde, hore, homo, pakkis, neger, svarting, vantro, islamist, terrorist, politisk korrekt, mongo, fattig/lasaron osv.).

Ta så hvert ord som kommer opp på tavla på alvor og spør om noen vet hvor de ulike ordene stammer fra. Hvordan blir de brukt i dag? Utfyll informasjonen fra deltakerne med fakta fra «skjellsordboka» nedenfor. Det kan også være nyttig å sjekke ut på www.sprakradet.no for betydningen av enkeltord, gjerne i plenum som en del av øvelsen.

Skjellsordbok (veldig ufullstendig. Se om du kan fylle ut med de skjellsordene du kjenner til og legge til definisjon av ordet):

Jævel (fra det norske jævel=djevel) - en større eller mindre djevel som - slik det ligger i en djevles vesen - gjør slemme/onde ting.

Hore (fra proto-germansk karo/keh_ro= «kjær») - en som selger retten til å ha seksuell omgang med kroppen hans/hennes mot betaling. Normalt mest brukt som skjellsord mot kvinner. (Bitch har noen av de samme assosiasjonene).

Homo (fra gresk homos=lik; filos=venn (like eller elske) - en med homofil legning, m.a.o. en som liker eller elsker den som er lik en selv. Ordet finnes også i formen «homse» som skjellsord, men har av mange homofile blitt «tatt opp» som et kjæleavn på andre homofile (se «nigger» under «svarting»).

Jøde (fra hebraisk Yehudah=Judea. Enkelt sagt de som kommer fra området Judea) er en som tilhører den jødiske tro og/eller tilhører den jødiske folkegruppen.

Svarting (fra norsk svart = en kontrast«farge» i likhet med hvit og egentlig ikke en farge, ifølge ekspertene; -ing=endelse fra norrønt -ingr som gjør noe til et substantiv, her ved å personifisere svart eller tingliggjøre en person til å være bærer av «svarhet») - Nedsettende betegnelse som er blitt brukt om mennesker med mørkere hudfarge, vanligvis med bakgrunn fra Afrika.

Neger (se «svarting»), fra negro = svart, brukes om mennesker med samme bakgrunn som ved bruken av ordet «svarting». Opprinnelig tenkt brukt i Norge som et «nøytralt» ord for å karakterisere mennesker med sort hud. I engelsktalende land ble det nedsettende slanguttrykket «nigger» brukt. Av mange sorte særlig i USA «tatt opp» som kjæleavn sorte kan bruke om andre sorte (se også «homse» under «homo»).

Spørsmål til samtale:

- Kan vi kategorisere skjellsord (kjønn, seksualitet, gjenstander, egenskaper, tro, stereotyper, osv.)?
- Hvor mange skjellsord er knyttet opp til kjønn (gutter og jenter)? Hvorfor blir f.eks. jenter oftere kalt «hore» enn gutter?
- Hva legges i skjellsordene? (Hva legges i stereotypiene?)
- Hvorfor bruker vi skjellsord om hverandre og hva sier det om de som bruker skjellsordene?
- Brukes skjellsord blant venner og hvordan? (Når er det ok og når er det ikke ok lenger?)
- Har det noe å si hvem som bruker skjellsordene og i hvilken sammenheng de brukes?
- Hvorfor bruker vi noen skjellsord om hverandre når det ikke er grunnlag for å bruke dem om andre?
- Hva er det verste du kan bli kalt?
- Blir vi vant til å få skjellsord slengt etter oss, kan det bli «normalt»?
- Kan skjellsord bli hengende ved oss og betyr dette noe for vår identitet?
- Bruker du skjellsord som «kjæleavn»? Hvorfor bruker enkelte skjellsord som «kjæleavn» (se i skjellsordboken under «nigger» og «homse»)?
- Er bruken av skjellsord en form for vold?

Øvelse 3:

Sjiraff- og sjakalspråket

Ikkevoldelig kommunikasjon (NVC) utviklet av psykologen Marshall B. Rosenberg

Tid:

20 - 30 minutter

Utstyr:

Tavle eller flippover og tusjer

Mål:

Lære om viktige forutsetninger for god kommunikasjon.

Ta ansvar for hvordan vi kommuniserer med hverandre på en god måte.

Gjennomføring:

1. Lærer spør klassen om det er noen som kan tenke seg å tegne en sjiraff på tavla. Det er flere fordeler med denne inngangen. Noen ganger kan sjenerte ungdommer være gode til å tegne. Da får de en anledning til å markere seg. I tillegg kan tegningen ofte være litt morsom og skape god stemning.
2. Lærer spør videre hva som kjennetegner en sjiraff? Hun/han forstørrer eller utfyller tegningen med det som blir sagt i rommet. Noe som bør nevnes er:
  - Lang hals som gir overblikk.
  - Store øyne som ser nøye etter hva som rører seg.
  - Lange, tynne ben som gjør at den ofte beveger seg sakte.
  - Det sies at sjiraffen har verdens største hjerte.
  - Store ører.
  - Vegetarianer og derfor fredelig for andre dyr og mennesker.
3. Lærer spør så om noen kan tegne en sjakal. Gå gjennom samme prosedyre her. Hva kjennetegner en sjakal? (Hvis sjakal er et ukjent dyr for deltakerne, kan du som leder velge et annet rovdyr som har tilsvarende kjennetegn). Noe som bør nevnes er:
  - Beveger seg fort.
  - Beveger seg etter instinkt som lukt.
  - Spisse tenner. Er rovdyr. Angriper.
  - Lite/vanlig hjerte.
  - Har behov for å få sine behov tilfredsstillt umiddelbart.
  - Er lav og har ikke overblikk.
4. Eksemplene på kjennetegn symboliserer hvordan man tenker om disse dyrene og stemmer ikke nødvendigvis med deres virkelige trekk. Men kjennetegnene kan inspirere til en refleksjon om hva slags kommunikasjon som fungerer best:

Sjiraffen:

- Jeg-språk. Snakker ut fra seg selv. F. eks: jeg tenker at det er rotete her, jeg tror at ..., jeg opplever at ...
- Venter med å uttale seg til en har fått oversikten over situasjonen.
- Lytter til det den andre har å si.
- Lytter til hjertet sitt.

Sjakalen:

- Du-språk. Snakker bare om den andre som om den vet alt hva den andre tenker. For eksempel: du roter alltid her, du er en så rotete person, du tror at jeg ikke bryr meg, liksom ...
- Uttaler seg før den har analysert situasjonen.
- Uttaler seg mens den har mange følelser som sinne og frustrasjon.
- Snakker før den lytter.

Mens sjakalen bare reagerer uten å tenke, går sjiraffen gjennom fire faser når den uttaler seg:

- a) Observasjon: Gir uttrykk for hva den ser og hører.
Uten å bedømme!
  - b) Følelse: Gir uttrykk for hva opplevelsen gjør med egne følelser.
  - c) Behov: Gjør seg opp en vurdering av hva en selv trenger for at det skal bli bedre.
  - d) Anmodning/ønsker: Den siste fasen går på å gi en presis formulering av hva en har bruk for (noe som er gjennomførbart og konkret).
5. Elevene kan gå sammen to og to. Den ene kan begynne med å bruke sjiraffspråket og fortelle hvordan hun/han ønsker at klasseturen skal være/beskriver hvordan den har vært. Den andre skal så gjøre det samme, men bruke sjakalspråket i stedet. Andre eksempler det går an å bruke er: en er alltid sent ute (ungdom - ungdom) eller den ene rydder aldri rommet sitt (ungdom – voksen).
6. Refleksjon i plenum.
- Hva følte den som ble snakket til av en sjiraff?
  - Hva følte den som ble snakket til av en sjakal?
  - Har du noen gang opplevd at noen andre har brukt sjakalspråk?
  - Hvordan kan kunnskapen om sjiraff- og sjakalspråket være et nyttig verktøy i hverdagen?
  - Er det noen ganger vi bør/kan/har «rett» til å bruke sjakalspråket?
  - Hvordan kan en øve seg i sjiraffspråket?

Øvelse 4:

Tusen tegninger

Vi har gode erfaringer med bruk av Karpe Diems tekster i samtaler med ungdom om fordommer, identitet og ordbruk¹¹⁰

Tid:

20 - 30 minutter

Utstyr:

Projektor og tilgang til å vise og lytte til musikkvideoer

Mål:

Bevisstgjøre deltakerne på hvordan fordommer opplevs av den som blir utsatt for dem. Er det mulig å ta et oppgjør med egne fordommer og måten vi omtaler andre på?

Gjennomføring:

Søk opp musikkvideoen og spill av Karpe Diems «Tusen tegninger». Finn gjerne også en tekst som kan skrives ut og gis til elevene.

Sitt i ring. Gjerne på gulvet eller med en ring av stoler. Etter avspilling av musikk/video leser alle en setning fra sangen hver.

Forklaringer:

Innledningsresitasjonen er på arabisk: «Dommedagen, paradiset eller helvete. Hvis det er paradiset, vil jeg se Allah.»

«Baba» er et annet ord for «far».

Spørsmål til samtale:

- Hva synes du om denne sangen?
- Hvorfor likte du den/Hvorfor likte du den ikke?
- Hva er budskapet i sangen?
- Hva har teksten med gruppetilhørighet og båndenkning å gjøre?
- Hva mener Magdi med svart, hvit og grå?
- Denne sangen ble brukt av mange i etterkant av 22. juli 2011. Hvorfor det?
- Er det annen musikk og tekster du kjenner til som tar opp samme tema?
- Kan vi utfra sangen finne måter å være på som endrer måten vi setter andre i bås?

---

¹¹⁰ Bruk gjerne også låten «Attitudeproblem», men da er det viktig å ta med reaksjonene fra bl.a. Eliana Hercz og evt P3s feministiske remix.

Øvelse 5:

Dimensjoner ved norskhet

Denne øvelsen er hentet fra undervisningsopplegget «Norskhet i flertall» fra Dembra.

Gjennomføring:

1. Del elevene inn i grupper på ca. 5-6 personer. Del ut hyssing til hver gruppe og be dem legge den på bordet og forme den som en sirkel. Sirkelen trenger ikke å være perfekt og kan gjerne være litt ruglete, med noen kriker og kroker.
2. Del ut lapper med «dimensjoner ved norskhet». Forklar at det som står på dem er korte stikkord på ting som kan ha noe med det å være norsk å gjøre. Om de har noe med det å gjøre eller ikke er det ingen fasit på.
3. Som gruppe skal elevene forsøke å bli enige om hva de tenker er viktig for å være norsk. De legger lappene med dimensjoner i eller utenfor sirkelen. Lærer forklarer betydningen av plassering:
  - Sentrum av sirkelen: Viktig for å være norsk.
  - Lengre ut: Mindre viktig for det å være norsk, men fortsatt mulig for å være norsk.
  - Utenfor sirkelen: Umulig å være norsk eller irrelevant for spørsmålet om norskhet.En deltaker om gangen plasserer én lapp og begrunner valget av plassering for resten av gruppen. Deretter diskuterer gruppen seg fram til enighet om plassering – eller finner et kompromiss. Her er det viktig å få fram ulike syn på norskhet og at elevene begrunner sine synspunkter. Noen av lappene har ord som kan virke vanskelige eller uklare - dette er ofte fordi de er uklare! La deltakerne diskutere seg fram til sin forståelse av ordene så langt som mulig.
4. Når alle gruppene er ferdige presenteres sirklene for hverandre. Lærer leder samtalen:
  - Hvilke stikkord har dere plassert i sentrum av sirkelen?
  - Hvilke stikkord har dere plassert utenfor sirkelen? Hvorfor?
  - Hvilke kriterier la dere til grunn for valgene? (De fleste grupper vil bruke størsteparten av tiden til å snakke om begrunnelsen, noe som er en viktig del av øvelsen.)
  - Var det noen lapper dere var helt enige eller uenige om?
5. Etter at alle har presentert sirklene, kan elevene samles i en sirkel for en plenumssamtale.

Tid:

30 minutter

Utstyr:

Hyssing og lapper med stikkord (du finner dem bak denne øvelsen). Lappene kan lastes også ned på siervi.no under øvelsen «Dimensjoner ved norskhet».

Mål:

Økt refleksjon og forståelse for ulike perspektiver på hva det vil si å være norsk.

Kan snakke norsk	Væremåte	En av foreldrene er født i Norge
Snakker norsk hjemme	Går på tur i naturen	Ingen av besteforeldrene er født i Norge
Snakker et annet språk enn norsk hjemme	Er født i Norge	Har norsk statsborgerskap
Hudfarge	Foreldre som er født i Norge	Har norsk statsborgerskap og et annet statsborgerskap
Klær	Ingen av foreldrene født i Norge	Har ikke norsk statsborgerskap

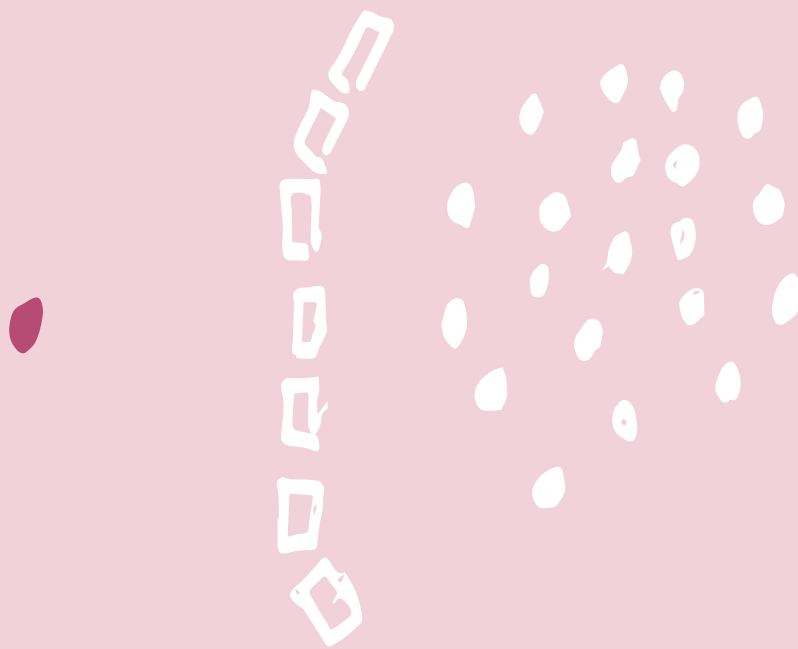

«Etnisk norsk»	Annen religion
«Ikke etnisk norsk»	Henger opp det norske flagget på bursdager
«Samisk»	Feirer 17 mai
Er kristen	Stemmer ved valg
Er ikke religiøs	Bidrar i samfunnet

Spørsmål til samtale:

- Var det forskjeller eller likheter i begrunnelsen for hvorfor stikkordene ble plassert der de var?
- Er det å være norsk noe man gjør?
- Har det å være norsk noe med verdier å gjøre? I så fall hva er verdier og hvilke verdier er det snakk om?
- Hvem bestemmer hvem som er norsk? Er det en selv eller andre som bestemmer det?
- Kan man bli norsk?

2. Avsløre frykten: Gruppetenkning, fordommer og rasisme

2.1 Fordommer og makt

Mennesker hater hverandre fordi de frykter hverandre.

De frykter hverandre fordi de ikke kjenner hverandre.

De kjenner ikke hverandre fordi de ikke har kontakt med hverandre.

De har ingen kontakt med hverandre fordi de lever atskilt.

Martin Luther King jr.

Tema

Hva frykter vi mest: å bli holdt utenfor eller å stå overfor det vi ikke kjenner?

Er vi redd for «de fremmede»?

Hvordan reagerer vi på det vi opplever som annerledes? Ofte går vi i forsvarsposisjon eller blir sinte, men hva er det som gjør at vi reagerer sånn? Ville vi reagert sånn hvis vi kun var opptatt av fakta og ikke hadde tatt hensyn til alt vi er blitt fortalt uten å vite om det virkelig er sant?

Mål

Få elevene til å reflektere over det å være på «utsiden». Har vi fordommer som gjør at frykten ikke er begrunnet i virkelighet og kan vi lære oss å se våre egne fordommer?

Øvelse 1:

Hybelannonsen

Øvelsen er en omarbeidet versjon av materialet «Restart» fra Skeiv ungdom og fra kursmaterialet Mangfold og Dialog (MOD).

Tid:

Avhengig av størrelse på klassen, men med 30 deltakere er vår erfaring at det tar ca 60 minutter. Med en mindre gruppe vil øvelsen ta kortere tid.

Utstyr:

Kopier opp listene under; 1 og 2. Listene finnes også tilgjengelige for utskrift på siervi.no.

Mål:

Denne øvelsen synliggjør egne fordommer og forestillinger.

Gjennomføring:

Øvelsen består av to faser:

Fase 1:

1. Del elevene inn i grupper på tre-fem personer og fortell høyt:

Familien din har to hybelleiligheter i kjelleren som du og din storebror har fått. Din storebror har imidlertid akkurat flyttet til Australia for å studere, og foreldrene dine har bestemt at hans hybelleilighet nå skal leies ut. Du og leieboeren får adskilte rom og bad, men dere har rom vegg i vegg med hverandre. Dere setter inn annonse i avisen og får 7 svar. Du skal avgjøre hvem du helst vil at flytter inn.

2. Si klart i fra at elevene først skal jobbe alene. Del ut liste 1 til hver av dem. Gi elevene fem minutter til rangeringen.

3. Bryt inn og forklar at hver gruppe nå skal bli enige om en felles rangering (elevene får 10 minutter til dette).

Fase 2:

1. Fortell så høyt:

Alle kommer uansett på visning, og dere får følgende tilleggsopplysninger om de som har svart på annonsen. Vurder søkerne på nytt.

2. Del ut liste nr. 2. Gi elevene fem minutter til å rangere søkerne på nytt. Hver gruppe skal bli enige om en rangering og presentere rangeringen og endringene de gjorde for resten av klassen.

Sett av 15 minutter til samtale i plenum til slutt.

Spørsmål til samtale:

- Hvordan klarte dere å bli enige?
- Hva var viktigst for ditt/deres valg?
- Forandret tilleggsopplysningene prioriteringen?
- Var det noen dere ikke ville valgt inn til visning?
- Hva er konsekvensen av valgene dere har gjort?
- Hvem fikk ikke hybel av noen av dere?
- Hva er diskriminering?
- Har dere eksempler på diskriminering i dagens samfunn?
- Hvor kommer disse holdningene fra?
- Er det noe du selv mener eller er det noe du har hørt fra andre?

Liste I: e-poster

---

1. Vi trengte leilighet. Jeg er utdanna murer men har ingen jobb nå. Vi komme fra Polen 1 år siden. Min kone og jeg går på norskkurs. Skriv til oss: Anna og Konrad Elschpeta.

---

2. Jeg heter Aziz, er 26 år og Vålerengafan. Jeg er kjempeinteressert i hybelen. Har BMW og terrieren Creon. Han er en god vakthund, men kjempesnill. Kan nås på mobil når jeg ikke pumper jern på treningssenteret. 91... .

---

3. Sebastian, en 24 år gammel student som studerer til å bli legesekretær, og hunden Odin, trenger hybel. Telefon: 48... .

---

4. Jeg, Petter Jensen, ser etter et sted å bo for et vennepar. De er i slutten av 20 – årene og veldig hyggelige. Kan hjelpe til med praktisk arbeid. Ring meg på tlf 93... .

---

5. Nora heter jeg, er 21 år og er veldig interessert i hybelleiligheten dere leier ut. Jeg er sykepleierstudent på 2. året og leter et sted å bo nært høyskolen. Det blir for lang pendlevei på hverdage fra mine foreldre i Moss, men kommer til å være mest hos dem i helgene. Jeg kan kontaktes på 23...

---

6. Halla! Topp annonse dere hadde på finn.no! Jeg trenger en plass å bo så fort som bare f... Grei og litt vill jente som vil bort fra mor og far (de betaler – de har mye penger). Trude, tlf: 94...

---

7. Jeg hørte om leiligheten deres i dag. Jeg ønsker å starte et nytt og bedre liv med Jesus som har frelst meg. Jeg ønsker å bosette meg utenfor sentrum og håper at dere vil gi meg sjansen. Ring tlf 22... og spør etter Tor Gunnar.

Liste 2: På visning

---

1. Konrad og Anna synes leiligheten er flott. Konrad har problemer med å komme inn døra til badet på grunn av overvekt, men ellers er de svært fornøyd.

---

2. Aziz er ansatt via et antivoldsprosjekt og jobber med ungdomsavdelingen i Vålerenga fotballklubb. Han er blant annet fotballtrener for 2 lag og holder kurs på skoler i Oslo om kommunikasjon og antirasisme.

---

3. Odin er en svær rottweiler. Sebastian er snauklipt og har oppbrettede olabukser og armyboots. Han spør om det bor noen «pakkiser» i nabolaget og virker lettet når du sier nei. Han har vært student i 3 uker.

---

4. Petter Jensen er miljøarbeider i Frelsesarmeen og kommer med sine venner, Georgiana og Stefano, som smiler fra øre til øre når de ser hybelleiligheten. I fjor mistet de jobben i Portugal og leter nå etter strøjobber i Norge for å kunne finansiere skolegang for sine 3 barn i Romania. Til vanlig sover de i bilen sin, men etter at Georgiana fikk en liten stilling i Kirkens bymisjons arbeid for rom, har de nå tatt seg råd til å bo et sted hvor ikke politiet jager dem.

---

5. Nora er høflig og ydmyk. Hun er kledd i langt skjørt med en vid overdel. På hodet har hun en hijab med rosemønster satt stramt på plass av gullfargede nåler. Faren er med på visningen og er den av de to som snakker mest. Nora er stort sett stille.

---

6. Trude hadde med seg vennene, Hilde og Alexander, da hun kom. Hun er 16 år og går første året på tømmer, yrkesfaglig utdanning. Hun er aktiv i Amnesty og i Natur og ungdom. Hun opplyste at hun ville respektere de reglene som gjaldt for leiligheten og at hun ikke ville lage bråk.

---

7. Tor Gunnar la «alle korta på bordet» og fortalte at han har hatt problemer med alkohol og narkotika. Han har vært gjennom diverse kursopplegg som ikke fungerte for ham. Det var først da han fant Jesus for 6 måneder siden at han klarte å slutte. Han vil bli fulgt opp jevnlig av Blå kors. Tor Gunnar har fått praksisplass på Sætre kjeksfabrikk og skal begynne der på mandag. På fritiden oppsøker han homoutestedene i Oslo for å omvende dem fra et liv i synd.

Øvelse 2:

Hvem står igjen?

Øvelsen er omarbeidet versjon av materialet «Restart» fra Skeiv ungdom og fra kursmaterialet Mangfold og Dialog (MOD).

Tid:
30 minutter

Utstyr:
Utskrift av roller til alle deltakerne (se listen nedenfor). Listene finnes også tilgjengelige for utskrift på siervi.no.

Begrensning:
Det er 21 roller til fordeling.

Mål:
Øvelsen har to hovedmål:

1. Bevisstgjøre deltakerne på hvilke faktorer som spiller inn for å være av de privilegerte i samfunnet.
2. Få øye på våre egne fordommer (basert på den lille informasjonen deltakerne har om rollene de blir tildelt).

Bakgrunn:

Det norske samfunnet skal sikre borgerne mot diskriminering. Likevel varierer mulighetene til jobb, bosted og utdanning avhengig av blant annet hudfarge, religiøs tilhørighet, kjønn, legning, klassebakgrunn og funksjonsevne.

Før du begynner:

Vedlagt finner du 21 roller til bruk i denne øvelsen. Ark med roller for utskrift finnes også tilgjengelig på siervi.no. Les gjennom påstandene før du gjør øvelsen og velg ut dem du synes passer best for gruppen og for ditt formål med øvelsen. Vi anbefaler at to og to elever får samme rolle hvis det er flere elever enn tilgjengelige roller. Dette vil i enda større grad tydeliggjøre tankene elevene gjør seg rundt rollene som er med i øvelsen.

OBS!

Erfaring tilsier at rollene kan være litt vanskelige å forstå. Det kan særlig komme opp spørsmål om hvilket kjønn og etnisitet rollefigurene har, men også opplysninger om boligsituasjon, familie, bakgrunn, alder osv. mangler i flere av rollebeskrivelsene. Dette er bevisst utelatt for å tydeliggjøre hva elevene selv legger i rollen de får tildelt. Ved spørsmål om dette anbefaler vi at du som lærer oppfordrer elevene til selv å legge til de opplysningene de opplever at mangler.

Gjennomføring:

1. Del ut lapper med roller. Be så elevene om å lese teksten på lappene og si at de ikke skal vise lappene til hverandre. Du kan også lese opp rollene for elevene en og en. Be elevene tenke gjennom rollen sin en kort stund og legge til de opplysningene som ikke står på arket. Skap en god atmosfære og be elevene være stille mens de setter seg inn i rollen de er tildelt.

2. Be så elevene om å stille seg opp på en linje ved siden av hverandre, uten at de begynner å snakke sammen. Fortell elevene at du kommer til å lese opp noen påstander. Hver gang påstanden stemmer med dem, eller deres rolle, skal de ta et steg fremover. Hvis det ikke stemmer skal de stå igjen. Les påstandene sakte, en om gangen. Les hver påstand to ganger om nødvendig. Ha gjerne ganske lange pauser mellom hver påstand for å la elevene tenke seg om.

3. Når du er ferdig med påstandene, ber du elevene om å sette seg ned på gulvet på den plassen der de havnet.

Gå rundt til hver enkelt elev og samtaler med utgangspunkt i følgende spørsmål:

- Hvilken rolle fikk du og hva la du selv i rollen? (Dette spørsmålet er en bra måte å løfte frem usynlige normer hos elevene på. Åpne gjerne opp for respons fra de andre elevene på hver rolle)
- Kunne rollen din havnet et annet sted?

Når du har snakket med alle, kan elevene samles i en sirkel for en oppsummerende samtale med følgende utgangspunkt:

- Hvordan føltes det å ta et skritt frem – hvordan føltes det å bli stående igjen?
- Hvordan kan man gå videre når man har fått kunnskap om fordeler og ulemper samfunnet gir enkeltmennesker?
- Hva kan man gjøre for å motvirke ulikheter og urettferdighet?

Roller:

1. Du er medlem i et politisk ungdomsparti. Foreldrene dine flyktet til Norge på 70-tallet. Hver søndag går du til gudstjeneste i Den katolske kirken i byen du bor.
2. Du er 14 år og muslim. Foreldrene dine er begge professorer på universitetet.
3. Du er 12 år og kom til Norge fra Syria for et år siden sammen med en tante. Du er kristen.
4. Du er kristen og datter av en amerikansk ambassadør. Du bor i Norge og går på en skole for blinde.
5. Du er 18 år og har aldri vært på ferie utenfor Norge. Det er alltid lite penger til mat på slutten av måneden. Du har lyst til å studere, men må jobbe.
6. Du lever som ulovlig innvandrere. Du bor sammen med familien din fra Irak. Du går i 9. klasse og drømmer om å bli lege.
7. Du er en 15 år gammel gutt som er leder i elevrådet og er skoleflink. Du har blitt utredet for angst og depresjon og føler at livet ofte ikke er verdt å leve.
8. Du er en muslimsk jente som bor med dine sterkt troende foreldre. Du studerer juss på universitetet.
9. Du er en gutt og bor i en bydel i Oslo. Moren din jobber som renholder og faren din er arbeidsledig.
10. Du er en singel gutt som jobber på kontor og sitter i rullestol. Du er oppvokst på et lite sted på Sørlandet.
11. Du er en femten år gammel adoptert jente som bor hjemme hos foreldrene dine i Nord-Norge.
12. Du er en 17 år gammel gutt som nettopp har blitt far. Du går på videregående skole.
13. Du er 15 år gammel gutt fra Midtøsten som nettopp har kommet alene til Norge.
14. Du er en hvit mann på 25 år som studerer økonomi og spiller tennis på fritiden.
15. Du er 25 år, utdannet tømrer, og leter etter jobb i Norge. Din kone og din to år gamle datter bor i Polen og er avhengige av din inntekt.
16. Du er en tretti år gammel kvinne som studerer på universitetet og har bodd i Norge i fem år.
17. Du er en singel mann på 32 år som jobber på en videregående skole. Moren din er jøde.
18. Du er politiker i kommunen der du bor, er gift, har tre barn og dysleksi.
19. Du er en 30 år gammel skuespiller med jødisk bakgrunn som jobber som hjelpepleier.
20. Du har nettopp flyttet til en ny videregående skole. På forrige skole ble du stempla som hore etter at det ble delt nakenbilder av deg på snapchat.
21. Du er født i en jentekropp, men har hele livet kjent at du egentlig er en gutt. Foreldrene dine er lærere.

Påstander:

Gå ett skritt frem hvis påstanden stemmer med din rolle (bli stående hvis påstanden ikke stemmer):

1. Jeg har ferie de samme dagene som min religions høytider.
2. Ingen har noen gang spurt om jeg er gutt eller jente.
3. Jeg har nok penger og trenger ikke spare for å ha råd til å betale for det jeg trenger i løpet av en måned.
4. Ingen har forklart humøret mitt med at jeg har mensén.
5. Jeg føler meg trygg og trenger ikke å være urolig for fremtiden min.
6. Jeg har aldri opplevd at navnet mitt er et problem.
7. Jeg føler at språket mitt, religionen min og kulturen min respekteres av samfunnet jeg lever i.
8. Jeg stoler på politiet.
9. Jeg kan kjøpe sminke og plaster som har samme farge som min egen hudfarge.
10. Jeg har aldri blitt kalt noe nedsettende på grunn av hvem jeg er kjæreste med.
11. Jeg kan velge hva jeg vil jobbe med.
12. Jeg har aldri opplevd at noen har kastet skeptiske blikk eller skjellsord etter meg på byen.
13. Ingen har spurt meg hvilket land jeg egentlig kommer fra.
14. Folk tror jeg har gode datakunnskaper.
15. Jeg har råd til alt jeg har lyst på.
16. Jeg har et norsk pass.
17. Jeg kommer inn i bygninger uten problemer, selv om det er trapper opp til døren.
18. Jeg har aldri skammet meg over klærne mine eller hjemmet mitt.
19. Jeg føler at mennesker hører på meg og tar meg på alvor.
20. Jeg kan gå til legen uten å ha med tolk.
21. Jeg kan gå hånd i hånd med den jeg elsker uten å få rare blikk.
22. Jeg har råd til den telefonen jeg har lyst på.
23. Foreldrene mine og lærerne mine har fått meg til å tro at jeg kan bli hva jeg vil.
24. Jeg er sjelden redd når jeg er ute på kveldene.
25. Det er lett å få informasjon på morsmålet mitt.
26. Ingen har kalt meg «søte, lille deg».
27. Jeg er ikke på vakt når jeg går alene forbi en gruppe menn.
28. Jeg har aldri behovd å fortelle slektningene mine hva slags seksuell orientering jeg har.
29. Jeg kan bade i offentlige svømmehaller uten å tenke over hvilken garderobe jeg skal bruke.

Øvelse 3:

Jeg tolererer deg

(samtaleøvelse) Inspirert av Skeiv Ungdoms materiell «Restart»

Tid:

20-25 minutter

Utstyr:

Tavle/flippover og noe å skrive med

Mål:

Målet med denne øvelsen er å gi deltakerne opplevelse av hva toleranse betyr og reflektere over forholdet mellom toleranse og makt.

OBS!

Denne øvelsen kan lede til sterke reaksjoner. Det beste er da å gjennomføre øvelsen fullt ut, og så snakke sammen om eventuelle følelser og konflikter som kommer frem.

Bakgrunn:

Det snakkes ofte om å tolerere mennesker som er annerledes. Men hvem bestemmer hva som er annerledes og hvordan fungerer egentlig toleranse? Hva er forskjellen mellom å bli tolerert og å tolerere, og er det et kompliment å bli tolerert? Det ligger mye makt i å selv tilhøre normen i samfunnet og kunne identifisere hva andre skal tolerere.

Gjennomføring:

Del elevene inn i par, der en er A og en er B, og be dem vandre rundt i rommet. A skal nå kommentere noe som er synlig hos B uten å tillegge det noen verdi. A forsikrer dessuten B om at A tolererer dette. For eksempel: «Jeg ser at du har en brun genser på deg og det tolererer jeg» eller «Jeg ser at du har skjørt på deg og det går helt greit» eller «Det gjør ingenting at du har et smykke på deg i dag». Be så elevene om å bytte roller, slik at alle får prøve både å tolerere og bli tolerert. Bruk så disse erfaringene som utgangspunkt for en samtale om toleranse og makt.

Spørsmål til samtale:

- La alle si noe om øvelsen og hvordan det føltes å tolerere og bli tolerert. Her kan det være fint å bruke en «talestav» slik at en av gangen kan få mulighet til å snakke uavbrutt. Talestaven blir enten gitt videre av lærer til neste person som har lyst til å si noe eller den blir gitt videre til neste person i ringen.
- Tegn to spalter på tavla. Hva er bra og hva er dårlig med toleranse?
- Hvilken spalte fikk flest kommentarer? Er alle enige i kommentarene eller er noen uenige?
- Spør elevene om hvilke grupper mennesker som tolererer og hvilke som blir tolererte i samfunnet. Om nødvendig kan du foreslå grupper som: nordmenn, svensker, lærere, ungdommer, jøder, homofile, mødre, feminister, blonde, muslimer, kristne, ikketroende, oslofolk, bygdefolk osv.
- Spør elevene hva de tenker om begrepet toleranse. Hva betyr toleranse? Er toleranse en god ting? Er det for eksempel forskjell på toleranse og respekt?
- Hva tenker du om å høre «Jeg tolererer at du tror på gud altså. Det er veldig teit, men det er greit at du gjør det.» «Å, er du jøde? Jeg kjenner ingen andre jøder, men jeg kan tolerere at du er det.» Prøv å bytte ut ordet tolererer med respekterer. Har det en annen betydning?

Øvelse 4:

Fire hjørner

Øvelsen brukes av Dialogpilotene. Kirkelig Dialogsenter er deleier av organisasjonen og underviser ved Dialogpilotenes deltidsstudium. Det finnes flere ulike versjoner av øvelser hvor deltakerne skal ta aktivt standpunkt til ulike problemstillinger.

Før du begynner:

Man kan velge å ha ulike tematikker under «4 hjørner», eller fokusere kun på ett. Ulike tematikker kan være religionskritikk, ytringsfrihet og ytringsansvar, fordommer og rasisme eller tro og identitet.

Lærer kan selv lage påstander til denne øvelsen, men det er viktig at de er godt gjennomtenkte. I arbeidet med å lage påstander bør du tenke over følgende:

- Hvilket tema ønsker du å belyse og hvilke problemstillinger finnes det innenfor denne tematikken?
- Hva kan dukke opp i begrunnelser for valg av hjørne? Og vil påstanden skape god spredning i hjørnene (elevenes standpunkter)?
- Påstanden bør være kort, men samtidig romme flere lag/dimensjoner av tematikken
- Påstanden bør ikke være for generell eller for spesifikk
- Unngå bruk av negasjoner i påstanden
- Påstandene må ikke virke stigmatiserende på deltakerne
- Test gjerne påstander med kolleger før du bruker dem

Før du setter i gang med øvelsen anbefales det å lage felles rammer for samtalen – gjerne en kortversjon av øvelsen Hva er dialog? (øvelse 1, kap. 3.1).

Eksempler på påstander som kan brukes:

- Norge er et kristent land
- Jeg har rett til å si hva jeg vil
- Religion hindrer likestilling
- Jeg har ansvar for hvordan andre oppfatter det jeg sier
- Man må få lov til å kunne tulle med alt
- Alle har like rettigheter i Norge

Tid:

30-45 minutter

Utstyr:

Skilt med «enig», «uenig», «vet ikke» og «kanskje»

Mål:

Legge til rette for refleksjon over egen og andres meninger og holdninger. Skape rom for samtale og bevissthet blant elevene om hvordan de argumenterer ut fra ulike ståsteder. Avdekke at et ståsted kan ha mange lag og at det er lov å endre mening.

Gjennomføring

Heng opp lappene i fire hjørner. Be elevene samle seg i midten. Si at du skal lese opp en påstand og at du vil lese den to ganger. Forklar gjerne forskjell på påstand og spørsmål. Be dem velge det hjørnet de synes passer best til det de mener. Si at du vil gå rundt å høre hvorfor de har stilt seg der de har. Be dem rekke opp hånden hvis de vil si noe, og si ifra om at de kan bytte hjørne underveis hvis de endrer mening. Beveg deg fra hjørne til hjørne og spør gjerne hva de legger i ordene og begrepene de bruker når de begrunner valget av hjørne. Unngå å stille oppfølgingsspørsmål og la elevene få snakke ferdig. Unngå at det blir en diskusjon over rommet. Etter å ha gjennomført så mange påstander du ønsker kan øvelsen avsluttes i en samtalesirkel.

2.2 Gruppetenkning og stereotypier

Først forfulgte de kommunistene, men jeg protesterte ikke,
for jeg var ikke kommunist.

Så forfulgte de fagforeningsfolk, men jeg protesterte ikke,
for jeg var ikke fagforeningsmann.

Så forfulgte de jødene og sigøynerne,
men jeg protesterte ikke,

for jeg var ikke jøde eller sigøyner.

Så forfulgte de katolikkene,
men jeg protesterte ikke,

for jeg var ikke katolikk

Når de så forfulgte oss,

var det ingen igjen som kunne protestere. >>

Martin Niemöller (1945), tysk antinazistisk prest
(Det finnes flere versjoner av dette sitatet.)

Tema

Hvorfor plasserer vi mennesker i grupper? Når er det greit og når er det ikke greit? Har vi kanskje mer til felles enn det som skiller oss?

Mål

Få elevene til å reflektere over gruppetenkning og stereotypier og bli bevisst våre fordommer og holdninger til gruppebetegnelser i samfunnet.

Øvelse 1:

«Hva er ...?»

Tid:
30 minutter

Utstyr:
A3-ark og tusjer

Mål:
Elevene skal bli bevisste på hva som ligger i begrepene som brukes i øvelsen.

Gjennomføring:

1. Stille samtale

Under er det listet opp en rekke spørsmål knyttet til begreper som tas opp i dette ressursmateriellet. Velg ut de du mener er mest aktuelle å ta opp i øvelsen, tilpasset din klasse, og noter ned ett spørsmål pr ark (store, minst A3). Legg arkene og tusjer på gulvet rundt i rommet. Sett på egnet musikk og gi beskjed om at elevene ikke får lov til å snakke. Be elevene om å svare på spørsmålene og notere ned tanker og assosiasjoner til begrepene og til de andres kommentarer.

- Hva er rasisme?
- Hva er fremmedfrykt?
- Hva er diskriminering?
- Hva er fordommer?
- Hva er antisemittisme?
- Hva er islamofobi?
- Hva er respekt?
- Hva er sosial kontroll?
- Hva er trygghet?
- Hva er fellesskap?
- Hva er likeverd?
- Hva er verdighet?

2. Samtale i plenum

Lærer eller noen av elevene leser opp fra arkene. Ett tema av gangen. Etter opplesning kan elevene komme med kommentarer. Det er viktig at lærer følger med og kan gi utfyllende spørsmål knyttet til det som er skrevet. Vi anbefaler at du som lærer har lest definisjonene vi bruker i dette materiellet (se «Definisjoner»). Definisjonene kan gjerne bringes inn i samtalen som en av flere måter å forstå begrepene på. Hva tenker elevene selv om definisjonene? Vi anbefaler at samtalen avsluttes med å definere de positivt ladede begrepene.

Øvelse 2:

Hva mener vi med...?

(assosiasjonsøvelse) Øvelsen er en omarbeidet versjon av tilsvarende øvelse i materialet «Positiv - stempling, seksualitet, hiv og aids»

Gjennomføring:

Få alle i klassen til å skrive ned på et ark det de tenker på eller assosierer (forklar hva som menes med assosiasjon) med disse ordene eller andre ord du finner mer relevant for deres kontekst:

- Nordlending
- Muslim
- Flyktning
- Rusmisbruker
- Politiker
- Homofil
- Jøde
- Same
- Feminist
- Innvandrer
- Lykkejeger
- Radikal

Ta ett ord om gangen og spør elevene hva de assosierer og hvorfor de akkurat knyttet disse assosiasjonene til dette ordet. Noen av disse betegnelseene er ikke nødvendigvis negative i seg selv, mens andre helt klart er det. Det betyr at samtalen både må ta for seg hvorfor vi gjør noen betegnelser negative, mens vi andre ganger bruker negative ord på folk uten at vi har tenkt gjennom hva det betyr eller om det er riktig bruk.

Spørsmål til samtale:

- Hva er det som gjør at vi tenker/assosierer som vi gjør?
- Hvor kommer assosiasjonene våre fra?
- Hva er det å stemple noen?
- Hvordan tror du det er å være stemplet?
- Hva kan stempling føre til?
- Hvordan kan vi unngå å stemple andre?

Tid:

20 minutter

Utstyr:

Papir og pinner. Gjerne en tavle eller whiteboard hvis stikkord skal skrives opp for hele gruppen.

Mål:

Reflektere over hvordan vi umiddelbart plasserer mennesker inn i bestemte kategorier og finner merkelapper på dem vi ikke kjenner. Hvorfor gjør vi det (det er jo helt naturlig å generalisere)? Hva er farlig ved generalisering og når er det greit?

Øvelse 3:

Påstander

Tid:
20 minutter

Utstyr:
Papir og penner. Gjerne en tavle eller whiteboard hvis stikkord skal skrives opp for hele klassen.

Mål:
Gjenkjenne stereotyper. Gjenkjenne fordommer. Hva er hva og når glir det ene over i det andre? Når får det innvirkning i menneskers liv (se bakgrunnskapittelet)?

Gjennomføring:

Del elevene opp i to lag. Skriv en påstand på en papirrull. Det ene laget skal argumentere for og det andre laget skal argumentere mot påstanden med hver sin farge på tusjen. De har ikke lov til å snakke. Det er kun lov å skrive ned argumentene på arket. Til sammen danner argumentene og motargumentene et slags tankekart når dere er ferdige. Spill rolig instrumentalmusikk for å understreke at ingen skal snakke underveis. Etterpå lar du en fra hvert lag oppsummere hvilke argumenter de fant for og hvilke argumenter de fant mot.

Eksempler på påstander til stille diskusjon:

- Alle muslimer liker å krige og ønsker å gjøre Norge om til en muslimsk stat.
- Alle jøder har stor nese og er flinke med penger.
- Ingen sigøynere vil jobbe og de er alltid skitne.
- Alle kristne tror jorden ble skapt på seks dager og at de som ikke tror på Jesus kommer til helvete.
- Jødene drepte Jesus og har ikke kommet lengre enn Det gamle testamente.
- Alle buddhister er fredelige og mediterer.
- Alle muslimske menn undertrykker kvinner og utnytter velferdsstaten.
- Alle romfolk stjeler og vil ikke la barna gå på skole.
- Alle humanetikere er sinte og prøver å ødelegge kirka.

OBS!

Det er viktig å gå i rette med de feilaktige påstandene ovenfor. Nesten alle er såkalt «essensialistiske» påstander, dvs. at de f.eks. mener at det er i muslimers natur at de liker å krige. Eller at muslimene ønsker å innføre muslimske stater overalt, slik bare er det å være muslim. Vi vet at dette er feil. Vi tror elevene stort sett vil greie å finne ut av dette selv, men det er viktig at lærer tar dette opp hvis det ikke kommer fram i samtalen.

Spørsmål til samtale:

- Har dere hørt eller lest disse påstandene før? Hvor?
- Hvordan opplevdes det å forsvare disse påstandene?
- Hva er problematisk med disse holdningene?
- Hvordan påvirker disse påstandene identiteten til de menneskene påstanden gjelder?

Videre anbefaler vi at lærer følger opp med spørsmål knyttet til antisemittiske holdninger:

- Har du noen gang sett et bilde av en jøde?
- Kanskje du har sett tegninger av jøder?

Anbefaling til lærer:

Her anbefaler vi lærer å hente frem f.eks. tre ulike tegninger/ karikaturer av jøder opp gjennom historien. Eksempler på slike antisemittiske bilder og mer informasjon om stereotype bilder finnes på www.bildersmakt.se

Diskuter tegningene:

- Er disse tegningene antisemittiske?
- Hva sier dette om nedarvede stereotypier og forestillinger vi har av jøder?
- Hvordan kommer antisemittisme til uttrykk i dag?
- Som regel er tegninger av jøder ment å skape fiendebilder. Hvorfor tror du det ble/blir gjort?
- Karikeres også andre grupper gjennom ondskapsfulle stereotypier?
- Hva kan vi gjøre for å motarbeide slike stereotypier?

Øvelse 4:

Sitater fra hellige skrifter

Tid:

20 minutter

Utstyr:

Utskrift av sitatene nedenfor.
Sitatene finnes også tilgjengelige for utskrift på siervi.no

Mål:

Reflektere over tro og verdigrunnlag i ulike tradisjoner. Hvorfor er mange av sitatene så like? Har vi noen felles erfaringer av det å være menneske som også viser seg i våre religioner og tradisjoner?

Gjennomføring:

Elevene deler seg inn i grupper og gjetter på hvilken religion eller tradisjon de ulike sitatene er hentet fra. Lærer går så igjennom de ulike sitatene og forteller hvor de er hentet fra.

Svar:

1. Jødedommen, Hillel, Talmud, Shabbath 31a
2. Islam, Profeten Muhammed, Hadith ifølge al-Bukhari og Muslim
3. Kristendommen, Jesus, Matteus 7,12
4. Arnulf Øverland, norsk dikter og en av stifterne av Human-Etisk Forbund
5. Konfusianismen, Konfusius, Læren om middeelveien, 13.3
6. Konfusianismen, Mencius, Mencius VII.A.4
7. Buddhismen, skriftet Samyutta Nikaya 5:353
8. Jainismen, skriftet Suttrakritanga Sutra 1.11.33
9. Hinduismen, skriftet Mahabharata, 5: 1517
10. Buddhismen, Buddha, Udarna-varga, 5.18
11. Platon, Staten
12. Verdenserklæring om menneskerettighetene, vedtatt av De Forente Nasjoners tredje General-forsamling, 10.12.1948, Artikkel 1
13. Sikhismen, skriftet Guru Granth Sahib, Ang 1299
14. Hinduismen, Basava, Vachanaas, 247

Sitater (hovedsakelig «gjensidighetsprinsippet» eller «den gylne regel»):

1. Det du ikke vil at mennesker skal gjøre mot deg, det skal heller ikke du gjøre mot dem.
2. Ingen av dere er (sant) troende før dine ønsker for din bror er det du ønsker for deg selv.
3. Alt dere vil at andre skal gjøre mot dere, det skal også dere gjøre mot dem.
4. Du må ikke tåle så inderlig vel, Den urett som ikke rammer deg selv.
5. Tse-kung spurte: «Finnes det et ord som kan tjene som prinsipp for hvordan vi lever våre liv?» Konfusius svarte: «Det er «shu» - gjensidighet. Gjør ikke mot andre det du ikke ønsker for deg selv»
6. Man skal ikke oppføre seg mot andre på en måte som man selv opplever er ubehagelig.
7. For det som jeg selv synes er vondt og ubehagelig, er vondt og ubehagelig for andre også. Hvordan kan jeg da påføre andre noe slikt?
8. Et menneske bør vandre rundt og behandle alt levende som han ønsker å bli behandlet selv.
9. Dette er summen av plikter: gjør ikke mot andre det som vil forårsake skade på deg selv
10. Gjør ikke mot andre ting det du vil oppleve som sårende på deg selv
11. Så sant jeg er tilregnelig, skal jeg gjøre mot andre som jeg vil at andre skal gjøre mot meg.
12. Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapsånd.
13. Jeg er ikke en fremmed for noen. Og ingen er en fremmed for meg. I sannhet er jeg en venn av alle.
14. Hvilken type tro kan det være uten medfølelse? Du må føle medfølelse med alle levende skapninger på jorden. Medfølelse er roten til all tro.

Øvelse 5:

Sitater

Tid:

20 minutter

Utstyr:

Utskrift av sitatene til å henge opp på tavlen. Eller bruk av projektor.

Mål:

En påminnelse om hatspråk og fordomsfullt språk gjennom historien helt frem til våre dager. Slike ytringer finnes i alle miljøer og behovet for å bekjempe dem er til stede overalt. Alle utsagnene representerer fordommer og feilaktige fremstillinger av menneskegrupper. Noen er direkte rasistiske og voldsførherligere. Øvelsen går ut på å identifisere hva som kjennetegner utsagnene.

Gjennomføring:

Samtale i plenum med visning av sitater på skjerm. Lærer velger selv hvilke sitater som er viktigst. Sitatene kan også henges opp rundt i klasserommet, slik at elevene heller går rundt og leser dem på egenhånd. Når alle elevene har fått lese sitatene, samler du dem til samtale. Hvilke inntrykk sitter de igjen med? Var det noe de reagerte (positivt/negativt) på? Hvordan opplevde de utsagnene?

Spørsmål til samtale:

- Hva kjennetegner de individuelle utsagnene (fordommer, hat, rasisme, stereotypier, frykt, ubehag, sinne, osv.)?
- Er det noen fellestrekk ved utsagnene?
- Hva tenker dere om stereotypier og fordommer omtalt i Bibelen? Finner vi flere utsagn som er hatefulle/ rasistiske i Bibelen?
- Har du hørt slike utsagn selv, eller lest dem på nett eller i aviser og bøker?
- Hvordan hadde du opplevd å bli kalt noen av de karakteristikkene som gis her?
- Hvordan skal vi forholde oss til å motarbeide slike utsagn i hverdagen?

Under finner du tre eksempler på sitater. Du kan finne flere på siervi.no:

«Først må det settes fyr på deres synagoger og skoler og det som ikke brenner opp må begraves under jorden, slik at intet menneske noen sinne skal kunne se en stein eller mur igjen etter dem. Dette må gjøres til ære for vår Herre og for kristendommen, [...] Men hvis vi, nå som vi er informert, skulle finne på å beskytte disse jødiske husene, [...] hvor de lyver om, spotter, forbanner, bakvasker og æreskrenker Kristus og oss (slik vi har hørt i det foregående), så ville det være som om vi gjorde alle disse tingene selv. [...] For det andre anbefaler jeg at deres privathus blir ødelagt og jevnet med jorden. For også her gjør de det samme som de gjør i synagogene. Istedet kan de finne sitt hjem under et tak eller i en låve, slik tilfellet er med signøynerne.»

- Mot jødene og deres løgner, Martin Luther, 1542.

«Ytringsfriheten var underordnet respekten for krigsherren, voldsmannen og kvinnemishandleren Muhammed som myrdet og aksepterte voldtekt som erobringsteknikk.»

- Ærlig talt, Carl I. Hagen, 2007.

Som kommentar til karikaturstriden, s. 539.

«Roten til problemene ligger i selve den dysfunksjonelle sigøynerkulturen, og lite tyder på at sigøynerne vil endre den. ... det er viktigst å få barna gjennom skolen. Men dette er stikk i strid med de norske sigøyneres dysfunksjonelle kultur.»

- Dysfunksjonell sigøynerkultur, Jan Arild Snoen i Minerva, 11. april 2008 (hentet 19.10.13).

3. Dette kan vi gjøre: gjestfrihet, ansvar og nye oppdagelser

3.1 Gjestfrihet og dialog

Glem ikke å være gjestfrie, for på den måten har noen hatt engler som gjester, uten å vite det.

Hebreeerne 13, 2

Tema

Gjestfrihet står sentralt i de fleste religioner, livssyn og kulturer. Det handler blant annet om å «slippe den andre til». Dette kan handle både om å invitere den andre inn og om å våge å besøke den andre og selv være gjest.

Mål

Reflektere over hva det innebærer å være gjestfri og hvordan gjestfrihet kan brukes som et redskap for å fjerne frykt og fordommer.

Øvelse 1:

Hva er dialog?

(filosofisk samtale) Denne øvelsen er inspirert av Guro Hansen Helskog

Gjennomføring:

Lærer må i denne øvelsen balansere utspørring og klargjøring med tid for den enkelte til å ordlegge seg.

Lærer innleder øvelsen med å spørre: «Hva er en god samtale?» Alle får to minutter til å tenke på en god samtale de har hatt. Det må være fortellingen om ett konkret møte (mange prøver ubevisst å snakke generelt om det de opplever som en god samtale): med en med annen tro enn dem selv, en i familien, en venn, en lærer osv. Om ønskelig, kan deltakerne få utdelt post-it-lapper for å notere ned stikkord for seg selv.

Alle forteller sin historie i kortform (to til tre minutter). Rekkefølgen kan være slik gruppen selv ønsker. Begynn med den som har lyst til å fortelle. Alle avslutter sin fortelling med å skrive ned stikkord (ett eller flere) som har med fortellingen deres å gjøre på tavlen. (Hvis det er en stor klasse, anbefaler vi at læreren selv skriver ned disse stikkordene.)

Når alle har fortalt sin historie, leser læreren opp ordene som står på tavlen. Lærer: «Kan alle ordene oppsummeres i én til to setninger? Noen som tør å prøve seg?» Etter at flere har kommet frem og flikket på definisjonen som er skrevet på tavla og alle er mer eller mindre enige om resultatet, kan de få se andre forslag til definisjoner om ønskelig (dette er ikke en nødvendig del av øvelsen). Det er interessant at definisjonene ofte ligner på hverandre og dersom det er tid til dette, kan man gjerne se på likheter og forskjeller mellom definisjonene i plenum.

Tid:

Minimum 45 minutter, avhengig av størrelsen på klassen.

Antall:

For at alle skal få tid til å fortelle sin historie, anbefaler vi en gruppestørrelse på 20 deltakere pr gruppe. I en større klasse kan man evt. dele gruppen i to.

Utstyr:

Post-it lapper, tavle eller whiteboard, utskrift av dialogdefinisjoner (se nedenfor).

Mål:

Gjennom egne erfaringer å bli bevisst på hva en god samtale er. I fellesskap finne frem til en definisjon av dialog som alle kan enes om. Bruke denne definisjonen som et aktivt redskap f.eks. i løpet av skoleåret.

Eksempel på andre definisjoner:

I Kirkelig Dialogsenter Oslo bruker vi:

Dialog er et møte ansikt til ansikt mellom likeverdige parter uten skjulte hensikter. Jeg går inn i en dialog, ikke for å forandre den andre, men for å ta del i den gjensidige forandring som kan skje gjennom et møte.¹¹¹

Filosofen Helge Svare i Den gode samtalen. Kunsten å skape dialog:

En dialog er en samtale mellom to eller flere personer preget av gjensidig velvilje, åpenhet og samarbeid. Den er en samtale der man strekker seg mot et felles mål.¹¹²

Fra Fremmedordboka:

Dialog [er en] samtale mellom to eller flere.¹¹³

William Isaacs i Dialogue and the Art of Thinking Together:

«Dialogue is a conversation in which people think together in relationship. Thinking together implies that you no longer take your own position as final. You relax your grip on certainty and listen to possibilities that result simply from being in relationship with others as possibilities that might not otherwise have occurred.»¹¹⁴

Thích Nhất Hạnh, vietnamesisk buddhistmunk, fredsaktivist og forfatter:

I sann dialog er begge parter villige til å la seg forandre.¹¹⁵

---

111 Grung 2005, s.88

112 Svare 2006, s.7

113 Berulfsen, Bjarne & Gundersen, Dag, 1986. Fremmedordbok blå ordbok. Oslo: Kunnskapsforlaget, s.79

114 Isaacs, William, 1999

115 Thích Nhất Hạnh, 1995. Living Buddha, Living Christ: "In true dialogue, both sides are willing to change." Vår oversettelse

Øvelse 2:

Filosofiske og teologiske refleksjoner på fem minutter

Gjennomføring:

Fordel elevene i grupper på tre personer. Øvelsen kan også gjennomføres med to personer pr gruppe. Tidtakerrollen går da ut.

Gi hver elev et blankt ark og penn. Gi dem tre–fem minutter til å tenke på et filosofisk, etisk eller teologisk tema («Hva er meningen med livet?», «Hvorfor finnes det ondskap?», «Hvis det er én Gud, hvorfor finnes det så mange religioner?», «Hvem er min neste og hvorfor har jeg ansvar for henne/ham?», osv.). Hver deltaker skriver ned sitt spørsmål. Alle spørsmål samles inn i en skål. Elevene trekker så ett spørsmål fra skålen som de skal reflektere over. Får de sitt eget spørsmål, trekker de på nytt.

Gruppene finner selv et egnet sted de kan være i fred. Gruppen fordeler roller: taler, lytter og tidtaker. Rollene går på omgang. Taleren begynner å fortelle hva han/hun tenker om sitt tema, mens de andre lytter aktivt. Tidtakeren har ansvar for å passe på at den som snakker får fem minutter (ta tiden helt nøyaktig). Slutter den som har ordet å snakke før fem minutter er gått, sitter alle i stillhet og venter på at tiden går. Erfaring viser da at taleren ofte begynner å snakke igjen. Når fem minutter har gått, skal først lytteren gjenta kort hovedinnholdet i det taleren sa («Jeg hørte at du fortalte ...»). Se for øvrig øvelsen «Sjiraff- og sjakalspråket» i kapittelet «Hva jeg kaller deg»). Taleren skal etterpå bekrefte/korrigere hovedinntrykket til lytteren. De tre elevene roterer så og bytter rolle som taler, lytter og tidtaker.

Spørsmål til samtale i plenum:

- Hvordan var det å snakke i fem minutter om et sånt tema?
- Hvordan var det å snakke i fem minutter uten å bli avbrutt?
- Hvordan var det å lytte aktivt i fem minutter?
- Endret det måten talere og lyttere forholdt seg til spørsmålet som ble stilt?
- Fungerer samtaler noen gang slik i hverdagen?

Tid:

20 minutter

Utstyr:

Papir og penner

Mål:

Øvelse i å kunne snakke om tema som har religiøs, filosofisk eller eksistensiell karakter. Samtidig er det en intens samtaleøvelse hvor deltakerne både skal lytte og snakke aktivt. Øvelsen kan gi talere og lyttere muligheten til å komme med lange tankerekker. Dette endrer ofte holdninger, meninger eller perspektiver både på tema og på personene som taler eller lytter.

Øvelse 3:

Gud på besøk

Tid:

30 minutter

Utstyr:

Utskrifter av de to tekstene fra Bibelen og fra Koranen

Mål:

Se på to tekster som peker på tanken om gjestfrihet innenfor de tre abrahamitiske tradisjonene.

Gjennomføring:

Sitt i ring. Gjerne på gulvet eller med en ring av stoler. Alle leser et vers eller en del av teksten hver. Les følgende tekster (her kan dere velge å lese begge Koran-tekstene¹¹⁶ eller bare bruke den ene, da fortrinnsvis den siste):

⁶⁹Sannelig kom budbringerne (englene) Våre til Ibrahim med gode nyheter. De hilste på ham og sa: «Fred være med deg.» Ibrahim svarte tilbake: «Fred være med dere også», og ikke lenge etter serverte han dem en stekt kalv. ⁷⁰Da han så at de ikke forsynte seg, ble han mistenksom og grepet av frykt. De sa: «Ikke vær redd. Vi har blitt sendt til Lots folk.» ⁷¹Ibrahims kone sto i nærheten, og da hun hørte dette smilte hun (og ble lettet). Vi ga henne den gode nyheten om (fødselen til) Ishaq, og etter Ishaq (fødselen til) Jaqoob. ⁷²Hun sa: «Ve meg! Skal jeg føde barn nå som jeg er en gammel kvinne, og min mann også er gammel? Dette er veldig merkelig.» ⁷³De sa: «Undres du over Allahs befaling? Husets folk! Allahs nåde og Hans velsignelse er over dere. Sannelig er Han Prisverdig, Majestetisk.» ⁷⁴Da frykten hos Ibrahim forsvant, og han hadde fått den gledelige nyheten (om en sønn), begynte han å argumentere med Oss om Lots folk. ⁷⁵Ibrahim var sannelig mild, medfølende, og en som alltid vendte seg til Oss.

Surah 11, 69-75 («Hod»)

²⁴(Profet!) Har historien om Ibrahims ærede gjester nådd deg? ²⁵Da de kom til ham sa de «fred», og han svarte «fred være med dere også, (for meg virker dere som) fremmede folk.» ²⁶Så gikk han gikk til sin familie og kom tilbake med en fet (grillet) kalv. ²⁷Han la den foran dem og sa: «Skal dere ikke spise?» ²⁸Så ble han redd dem. Da sa de: «Ikke vær redd.», og de ga ham den gledelige nyheten om (fødselen av) en kunnskapsrik gutt. ²⁹Da hans kone hørte dette kom hun frem og sa skrikende, mens hun slo seg selv i ansiktet: «en gammel ufruktbar kvinne (er jeg).» ³⁰Da svarte de: «Dette er det din Herre har sagt. Sannelig er Han Vis, Allvitende.»

Surah 51, 24-30 («adh-Dhariyat»)

¹¹⁶ Tekstene er sitert etter et oversettelsesprosjekt av Koranen av Islamic Cultural Centre Norway. Gjengitt med tillatelse.

¹Herren viste seg for Abraham i Mamres eikelund en gang han satt i teltåpningen da dagen var på det varmeste. ²Han så opp og fikk øye på tre menn som sto foran ham. Da han så dem, sprang han dem i møte fra teltåpningen, bøyde seg til jorden ³og sa: «Herre, dersom jeg har funnet nåde for dine øyne, så gå ikke forbi din tjener! ⁴La meg hente litt vann, så dere kan vaske føttene og hvile dere her under treet! ⁵Og la meg hente litt mat, så dere kan styrke dere før dere drar videre, siden dere nå har lagt veien forbi deres tjener.» De svarte: «Ja, gjør som du sier!»

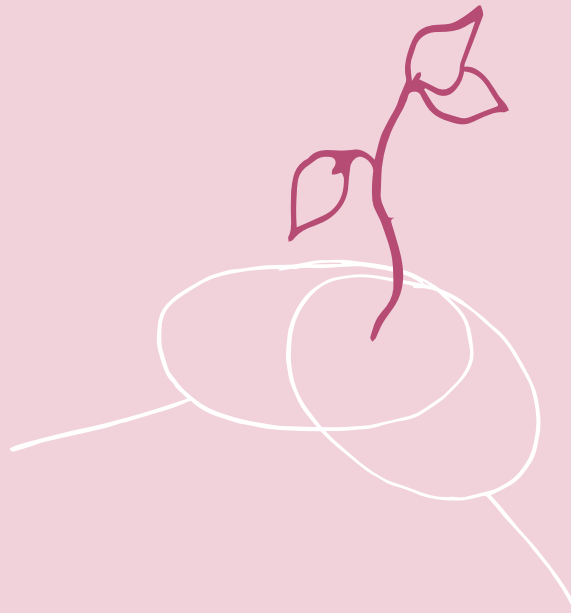
⁶Da skyndte Abraham seg inn i teltet til Sara og sa: «Skynd deg og kna tre sea fint mel og bak brødleiver!» ⁷Selv sprang Abraham bort til storfeet og hentet en fin og god kalv. Den ga han til tjenestegutten, og han skyndte seg å lage den til. ⁸Så tok han rømme og melk og den kalven som gutten hadde gjort i stand, og satte det fram for dem. Og han ble stående hos dem under treet mens de spiste.

⁹Da sa de til ham: «Hvor er Sara, din kone?» Abraham svarte: «Der inne i teltet.» ¹⁰Han sa: «Jeg kommer tilbake til deg når tiden er inne, og da skal din kone Sara ha en sønn.» Sara hørte det i teltåpningen, som var like bak ham. ¹¹Abraham og Sara var gamle, langt oppe i årene, og Sara hadde det ikke lenger på kvinners vis. ¹²Og Sara lo med seg selv: «Skulle jeg føle lyst, utslitt som jeg er? Og herren min er også gammel.» ¹³Da sa Herren til Abraham: «Hvorfor ler Sara og sier: Skulle jeg virkelig få barn, gammel som jeg er? ¹⁴Er det noe som er umulig for Herren? Jeg kommer tilbake til deg når tiden er inne. Da skal Sara ha en sønn.» ¹⁵Sara nektet: «Jeg lo ikke.» For hun var redd. Men han svarte: «Jo, du lo.»
1. Mosebok 18, 1-15. Bibel 2024 © Bibelselskapet

Spørsmål til samtale:

- Tekstene er hentet fra tre tradisjoner. Hvilke?
- Hva er likheter og forskjeller i tekstene?
- Hvorfor tror dere Koranen har sine egne versjoner av denne fortellingen?
- Hva er forholdet mellom gjestfrihet og frykt i fortellingene?
- Hvordan opptrer gjestene hos Abraham og Sara?
- Hvem er gjestene?
- Er det noe som bryter med det vi til vanlig vil tenke om forholdet mellom gjester og vert?
- Pek på de viktigste maktforholdene i fortellingen og diskuter hvilke av dem som er viktigst.

3.2 Nye oppdagelser

Vad världen behöver är inte människor
som förstår varandra utan människor
som förstår att det finns så oerhört
många sätt att vara människa på.

K.G. Hammar, Erkebiskop i Sverige 1997 – 2006

Tema

Er det mulig å trene seg opp til å se verden på nye måter? Er det mulig å oppdage nye ting i det som fremstår som hverdag og vaner?

Mål

Bli kjent med hvordan vi kan utfordres til å se utover oss selv og våre egne fastlagte mønstre. Reflektere over hva dette betyr for hvordan vi kommuniserer med hverandre og hvordan det vi sier kan oppfattes av andre.

Øvelse 1:

En tegning du forteller

Før du begynner:

Kopier opp en abstrakt tegning du selv har laget. Det kan være ulike geometriske figurer som går inni hverandre og kruseduller her og der. Det er bra om det ikke er klart utfra tegningen eller måten arkene deles ut på hvilken vei den skal være (liggende eller stående); dette tilfører en ekstra dimensjon ved øvelsen.

Gjennomføring:

Begynn med å ordne stolene, en stol til hver elev. Hvis det er en liten gruppe setter du stolene rygg mot rygg på en linje. Hvis de er mange er det ofte best å stille dem rygg mot rygg i en sirkel, slik at de innerste har ansiktet vendt mot hverandre, mens de andre ser ut mot rommet.

Del så ut tegningene til den ene sirkelen/raden og pass på at de andre ikke kan se tegningen over skulderen på sin partner eller sidemannens partner. De andre får utdelt blanke ark og pinner.

Sett i gang elevene. De med tegningene skal så godt de kan forklare de andre hva de skal tegne.

Når du ser at de fleste begynner å bli ferdige, avslutter du aktiviteten. Da kan alle ta stolene sine og sette seg i en stor ring. Du kan for eksempel legge originaltegningen på gulvet i midten og så legger alle sine tegninger ned på gulvet til sammenligning.

Tips til samtale:

Du kan spørre om hvordan elevene syntes det var. Hvordan var det å forklare og bli forklart? (Noen symboler i en abstrakt tegning har helt sikkert blitt forklart på ulike måter. Om det f.eks. er sikkakk-mønster på tegningen, viser erfaring at det blir forklart med bilder som «fjelltopper», «krokodilletenner», knust egg, osv.). Det er spennende å høre ulike forklaringer. Spør elevene om erfaringene med øvelsen kan overføres til kommunikasjon ellers i hverdagen. Hva skal til for at ideen en person har i hodet blir likt oppfattet av den andre? Er det i det hele tatt mulig?

Tid:

20 minutter

Utstyr:

Kopier av abstrakt tegning du selv har tegnet. Blanke ark og pinner til halve klassen.

Mål:

På en morsom måte vise hvor komplisert kommunikasjon er. En idé i et hode vil aldri kunne kopieres gjennom språket til en annens hode. Men alle kan trenes i å forklare detaljert og på en lettfattelig måte.

Øvelse 2:

Lytteøvelse

Kirkelig Dialogsenter er deleier av organisasjonen og underviser ved Dialogpilotenes deltidsstudium.

Tid:

10 minutter

Utstyr:

Rydd vekk stoler slik at det er nok gulvplass til at deltakerne kan stå ved siden av hverandre i to rekker.

Mål:

Bli bevisst hva det betyr å lytte aktivt og å bli lyttet til.

Gjennomføring:

Deltakerne stiller seg på to rekker med ansiktet mot hverandre. Deltakerne i den ene rekken får beskjed om at de skal fortelle om noe de er opptatt av til den de står ovenfor. (Dette kan være en sak de er engasjert i, en fritidsaktivitet, favorittartist eller noe annet du velger.) De som står i den andre rekken, får beskjed om at de skal lytte uten ord, og følge instruksjon fra leder om hvor aktivt de skal lytte

Lærer stiller seg bak den rekken som skal fortelle om det de er opptatt av. Sett elevene i gang og begynn å bevege deg sakte fra den ene til den andre enden av rekken – gjerne med hendene i været, slik at elevene som skal lytte ser hvor du beveger deg. Når du står i ene ytterkanten av rekken skal elevene som lytter lytte aktivt og når du står i den andre enden av rekken skal elevene lytte passivt. Forklar elevene at når de lytter aktivt, anerkjenner og ser på den som snakker, nikker og bruker kroppsspråk aktivt. Desto mer passive de blir jo mindre anerkjenner de det som blir sagt, ser på den som snakker, viser interesse fysisk osv.

Leder beveger seg frem og tilbake noen ganger, slik at interessen hos den som lytter veksler mellom veldig interessert og veldig lite interessert. Leder bytter så side og stiller seg bak den rekken som har lyttet, og deltakerne bytter rolle.

Spørsmål til samtale:

- Hvordan var det å bli lyttet til?
- Hvordan var det å lytte?
- Hva skal til for at vi kan forstå og høre hverandre bedre?

Øvelse 3:

Varmt eller kaldt? – Kontroversielle tema

Øvelsen er hentet fra Det Europeiske Wergelandsenteret, som har tilpasset Europarådets materiell «Å undervise i kontroversielle tema». Denne versjonen er videreutviklet og brukes i arbeidet til Dialogpilotene.

Før du begynner:

For å gjennomføre denne øvelsen anbefales det å lage felles rammer for samtalen - gjerne en kortversjon av øvelsen Hva er dialog? (øvelse 1 i kap. 3.1) der man sier et ord man forbinder med en god samtale og legger til det som ikke kommer opp.

Denne øvelsen passer best for 10. klasse og elever på videregående. Det kan være lurt å dele gruppene inn i forkant. Gruppene bør ikke være større enn seks personer.

Gjennomføring:

Når du starter er det viktig å forklare at dere nå skal gjennomføre en øvelse om kontroversielle temaer. Europarådets definisjon på kontroversielle temaer er «saker som vekker sterke følelser og skaper splittende meninger i samfunnet». I denne øvelsen skal dere i grupper utforske hva som gjør noen temaer mer kontroversielle enn andre. Hva kan gjøre spørsmålene betente og hvordan det kan påvirke samtalen vi har?

Fase I (5 minutter):

På bordet ligger det sju post-it-lapper til hver. I stillhet og hver for dere: tenk gjennom hvilke temaer dere anser som kontroversielle. Det kan være fra samfunnsdebatten, i sosiale medier osv. Skriv ned temaene på post-it-lapper, ett tema per lapp. Eksempler kan være «hijab i politiet», «abort» eller «juridisk tredje kjønn». Mens gruppen reflekterer i stillhet legger lærer ut tre fargekort i grønn, gul og rød på hvert gruppebord - Obs! Gul i midten.

Tid:

40-45 minutter

Utstyr:

Post-it-lapper. Et rødt, et gult og et grønt A4 ark. Ark med faktorer og spørsmål til utdeling eller på skjerm. (Disse finner du etter beskrivelsen av øvelsen i dette heftet eller på siervi.no.)

Mål:

Å undersøke hvilke faktorer som gjør tema kontroversielle, og hvilke utfordringer ulike typer tema fører med seg. Deltakerne blir mer bevisste på hvilke faktorer som gjør tema kontroversielle, og forstår hvilke utfordringer ulike typer tema fører med seg i klasserommet og på skolen.

Fase 2 (10-15 minutter):

Lærer sier til elevene: Dere skal nå plassere lappene deres på enten rødt, gult eller grønt. Lærer forklarer så elevene hva fargene betyr på følgende måte:

- Lapper med tema som for deg kjennes som betente eller kontroversielle å snakke om plasserer du ved det røde arket, som representerer «varmt».
- Lapper med tema som for deg kjennes uproblematisk å snakke om plasserer du ved det grønne arket, som representerer «kaldt».
- Er du usikker på om temaet for deg oppleves som betent eller ikke, kan du plassere post-it-lappen ved det gule arket, som representerer «lunkent».

Hvis dere har samme temaer på lappene, legger dere disse lappene oppå hverandre på fargearket. Det er lurt å ta en runde hvor en og en forteller hverandre hvorfor de plasserer lappen der de gjør. Her er det viktig å påpeke at det vil variere fra person til person hva som kjennes betent og ikke, fordi dere har ulik bagasje og ulik erfaring med temaene.

Fase 3 (10-15 minutter):

Del ut arket med spørsmål og faktorer eller vis på skjerm. Bruk spørsmålene og faktorene til å snakke videre sammen om hva som gjør at noe oppleves kontroversielt.

Fase 4 (10-20 minutter):

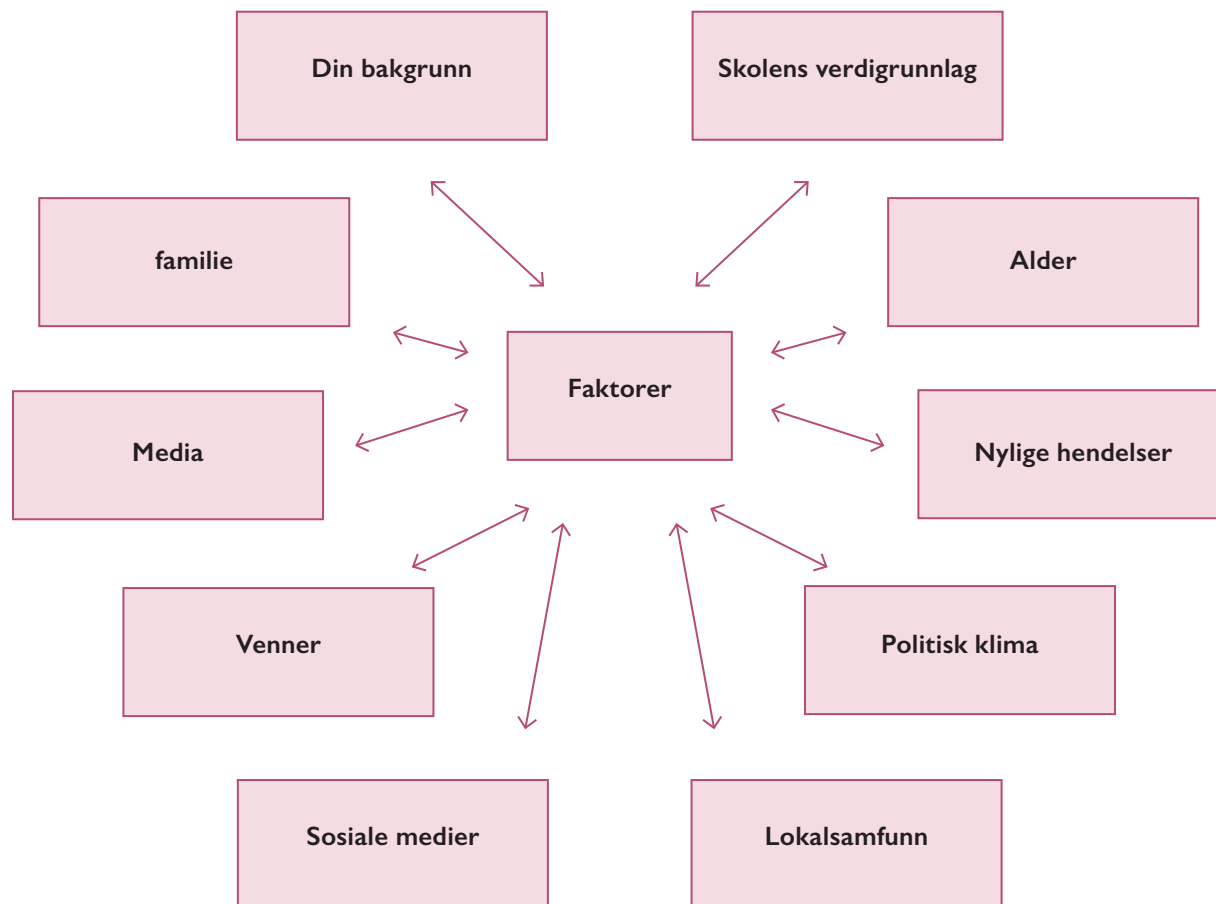
Sett dere i en sirkel og fortsett samtalen.

Spørsmål til samtale i plenum:

- Var det stor variasjon i temaene og hvor dere la dem?
- Er det noen av faktorene dere brukte som har større påvirkning på om noe er kontroversielt?
- Hvordan opplevde dere å sette ord på hva dere opplever som kontroversielle temaer?
- Hvorfor er noe kontroversielt for noen og ikke andre?

Spørsmål til faktorene (fase 3):

1. Hvordan påvirker faktorene måten du vurderer et tema som kontroversielt eller uproblematisk?
2. På hvilken måte kan faktorene påvirke hvor betente et tema blir på skolen eller med venner?
3. Hva gjør at et tema som for noen er «rødt», for andre vil være «gult» eller «grønt»?

Kilder

Bøker og artikler

Aanesen, Karl Henrik, 2020. «Puslespillet meg - min identitet?», Nasjonal Digital Læringsarena (NDLA), 10.11.2020 (hentet fra ndla.no 09.06.2023).

Alstadheim, Kjetil B., 2004. «Carl I. Hagen til angrep på islam». Aftenposten 13.07.2004 (hentet 23.09.2021): <https://www.aftenposten.no/norge/i/oneV0/carl-i-hagen-til-angrep-paa-islam>

Austad, Torleiv, Berge, Ottar & Ulstein, Jan Ove, 2012. *Dømmekraft i krise? Holdninger i kirken til jøder, teologi og NS under okkupasjonen*. Oslo: Akademika forlag.

Bangstad, Sindre og Døving, Cora Alexa, 2015. *Hva er rasisme?* Oslo: Universitetsforlaget

Banik, Vibeke K. & Simonsen, Kjetil, 2024. *Antisemittisme*, Store norske leksikon (snl) 17.01.2024 (hentet 17.06.2024): <https://snl.no/antisemittisme>.

Banik, Vibeke Kiending: Holocaust, Store norske leksikon (snl), 06.07.2021 (hentet 11.10.2021): <https://snl.no/Holocaust>

Bibelen. *Det gamle og det nye testamentet*, 2011. Bibelselskapet.

Brandal, Nik., Døving, Cora Alexa og Plesner, Ingvill Thorson (red.), 2017. *Nasjonale minoriteter og urfolk i norsk politikk fra 1900 til 2016*. Oslo: Cappelen Damm akademisk

Bøhn, Einar Duenger, 2017. Essens, Store norske leksikon (snl), 20.09.2017 (hentet 29.11.2017): <https://snl.no/essens>

Charny, Israel W (red.), 1999. *Encyclopedia of Genocide*, Volume I & II, Santa Barbara, California: ABC-CLIO

Dahl, Øyvind & Befring, Eirik, *Fordommer*, Nasjonal digital læringsarena (ndla)

Dyrendal, Asbjørn, 2021. *Konspirasjonsteorier*, Store norske leksikon (snl) 8.11.2021 (hentet 17.06.2024): <https://snl.no/konspirasjonsteori>.

Døving, Cora Alexa, 2018: "Homeland Ritualized: An Analysis of Written Messages Placed at Temporary Memorials after the Terrorist Attacks on 22 July 2011 in Norway" i "Mortality", vol. 23, issue 3, Taylor & Francis

Eriksen, Trond Berg, Harket, Håkon & Lorenz, Einhart, 2005. *Jødehat. Antisemittismens historie fra antikken til i dag*, Oslo: N.W.Damm & Søn (andre opplag 2006)

Gardell, Mattias, 2011. *Islamofobi*. Oslo: Spartacus Forlag as (Utgitt i Sverige 2010 under samme tittel).

Grinspan, Jon, 2009. «Young Men for War: The Wide Awakes and Lincolns 1860 Presidential Campaign», *The Journal of American History*, Vol. 96, No. 2 (hentet fra JSTOR 14.05.2024).

Grung, Anne Hege, 2005. *Begrepet dialog i Emmaus - Noen refleksjoner om bruken av begrepet på grunnlag av erfaringer i et flerreligiøst landskap* i «Kirke og Kultur», nr. 1, 2005, Oslo: Universitetsforlaget, ss. 87-94.

Gursli-Berg, Gunhild, 2015: Fordom – hermeneutisk metode. Store norske leksikon (snl), 12.05.2015 (hentet 23.09.2021): https://snl.no/fordom_-_hermeneutisk_metode

Hareide, Dag, 2007. *Dialog som den smale sti*, kronikk i Aftenposten 24.02.07 (hentet 23.09.2021): <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/9KXJE/dialog-som-den-smale-sti>

Haslund, Ingrid K., 2020 «Jævla homo! Om gruppebaserte skjellsord». *Dembra - Faglige perspektiver på demokrati og forebygging av gruppefiendtlighet i skolen*, nr. 3 (hentet 17.06.2024): <http://www.dembra.no/no/publications/dembra-publikasjon-nr-3-2/>

Haualand A., Kaur B.P., Rønhovde H., Werring A.B (2024, 12. februar). Drammen kommune vil bare ta imot ukrainske flyktninger. NRK, nrk.no. https://www.nrk.no/buskerud/drammen-kommune-vil-bare-ta-imot-ukrainske-flyktninger_-_dette-ma-vaere-en-spok-1.16759199

Haugseth, Jan F., 2023. Ideologi, Store Norske leksikon (snl), 24.12.2023 (hentet 21.05.2024): <https://snl.no/ideologi>.

- HL-senteret: Deportasjon av de norske jødene (https://www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/folkemord/folkemord-under-nazismen/holocaust/norge/deportasjonen-av-de-norske-jødene.html9 Hentet 23.09.2021)
- HL-senteret, 2020. *Religion og livssyn*, 29.04.2020 (hentet fra hlsentret.no 12.06.2023).
- Ikdahl, Ingunn, 2022. *Diskriminering*, Store norske leksikon (snl), 27.01.2022 (hentet 05.09.2023): https://snl.no/diskriminering.
- Jakobsen, Jonas, 2024. *Kanselleringskultur*, Store norske leksikon (snl), 21.05.2024 (hentet 23.05.2024): https://snl.no/kanselleringskultur.
- Khan, Mahmona, 2009. *Tilbakeblikk. Da pakistane kom til Norge*. Oslo; Pax Forlag A/S.
- Kommunal- og distriktsdepartementet, 2023. «Styrker innsatsen mot antisemittisme», 04.11.2023 (hentet fra regjeringen.no 19.06.2024): https://www.regjeringen.no/aktuelt/styrker-innsatsen-mot-antisemittisme/id3012774/
- Leirvik, Oddbjørn, 2006. *Islam og kristendom. Konflikt eller dialog?* Oslo: Pax Forlag A/S.
- Luther, Martin, 1542. *On the Jews and their Lies*. Luther's Works, Volume 47: The Christian in Society IV. Philadelphia: Fortress Press, 1971.
- Lübcke, Poul (red.), 1983/1993. *Filosofileksikon*, Forsythia/Politikens Forlag
- Mason, Patrick L., 2007. *Encyclopedia of Race and Racism*, Newbury Park, CA: Macmillan Reference USA.
- Moe, Vibeke & Kopperud, Øivind (red), 2011. *Forestillinger om jøder - aspekter ved konstruksjon av en minoritet 1814-1940*. Oslo: Unipub.
- Pollock David C., Reken Ruth E. Van, 2003. *Hvor er hjemme? Med røtter i flere kulturer*. Oslo: Lunde Forlag AS.
- Pressemelding, 2011. Fra Kunnskapsdepartementets arbeidsgruppe om antisemittisme og rasisme i skolen, 12.01.2011
- Restart. Et metodemateriale som setter fokus på normer, mangfold og seksualitet, 2010, Skeiv Ungdom.
- Rosvoll, Maria & Bielenberg, Natasha, 2012. *Antisiganisme, stereotypier og diskriminering av rom*, Oslo: HL-senteret.
- Salole, Lill. *Identitet og tilhørighet. Temaer i krysskulturell oppvekst*. Gyldendal Norsk Forlag, 3. utgave 2024.
- Snoen, Jan Arild 2008. Dysfunksjonell sigøynerkultur, blogg på Minerva Nett, 11.04.2008 (bak betalingsmur, hentet 23.09.2021): https://www.minervanett.no/dysfunksjonell-sigoynerkultur/116202
- Svare, Helge, 2008. *Den gode samtalen. Kunsten å skape dialog*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Svartdal, Frode, 2017 a. *Fordom – psykologi*, Store norske leksikon (snl), 3.2.2017 (hentet 23.09.2021): https://snl.no/fordom_-_psykologi
- Svartdal, Frode, 2017 b. *Stereotypi – psykologi*, Store norske leksikon (snl), 3.2.2017 (hentet 23.09.2021): https://snl.no/stereotypi_-_psykologi
- Thorsen, Dag Erik, 2021. *Identitetspolitikk*. Store norske leksikon (snl), 15.04.2021 (hentet 20.06.2024): https://snl.no/identitetspolitikk
- Thorsen, Dag Erik, 2023. *Polarisering*. Store norske leksikon (snl), 13.11.2023 (hentet 21.05.24): https://snl.no/polarisering.
- Thorsen, Dag Erik, 2024. *Woke*, Store norske leksikon (snl), 07.02.2024 (hentet 14.05.23) https://snl.no/woke.
- Tetzchner, Stephen von, 2023. *Identitet*. Store Norske Leksikon (snl), 02.01.2023 (hentet 09.06.2023): https://snl.no/identitet.
- Tranøy, Knut Erik, 2020. *Livssyn*, Store norske leksikon (snl), 04.09.2020 (hentet 12.06.2023): https://snl.no/livssyn.
- Utdanningsdirektoratet, 2020. «Jøder», under ressursiden «Nasjonale minoriteter: Informasjon til ansatte i barnehager og skoler», 30.05.2020 (hentet 19.06.2024): https://www.udir.no/laring-og-trivsel/nasjonale-minoriteter/joder/

Rapporter og uttalelser

Arven fra Luther og det jødiske folk, uttalelse fra Bispemøtet 25. november 2016. Den norske kirke, Bispemøtet

Den norske kirke i møte med jødedom og jøder. En kritisk gjennomgang med vekt på historiske, teologiske og menneskerettslige perspektiver, 2024. Utredning fra et utvalg oppnevnt av Bispemøtet og Mellomkirkelig råd for Den norske kirke.

Det kan skje igjen, 2011. Rapport fra Kunnskapsdepartementets arbeidsgruppe om antisemittisme og rasisme i skolen. Oslo: Kunnskaps- direktoratet.

Handlingsplan mot antisemittisme 2021-2023 – en videreføring. Hentet fra regjeringen.no 23.09.2021: <https://www.regjeringen.no/contentassets/9c3f6754f04844da971a26331b732b3f/209394-antisemittisme-web.pdf>

Handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer 2020 – 2023. Hentet fra regjeringen.no 23.09.2021: <https://www.regjeringen.no/contentassets/b2a6fd21c6a94bae83d5a3425593da30/handlingsplan-mot-diskriminering-av-og-hat-mot-muslimer-2020-2023.pdf>

Hatkriminalitet. Anmeldt hatkriminalitet i 2023. Oslo politidistrikt. (<https://www.politiet.no/globalassets/dokumenter-strategier-og-horinger/oslo/rapporter/anmeldt-hatkriminalitet-oslo/hatkriminalitet-i-norge-2023.pdf> Hentet 20.09.2020).

Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2022. Rapport fra Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret) på oppdrag fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD). Moe, Vibeke (red.)

Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2024. Bakgrunnsnotat fra Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter (HL-senteret). Moe, Vibeke (red.). Hentet fra hlsenteret.no 18.06.2024: <https://www.hlsenteret.no/forskning/jodisk-historie-og-antisemittisme/holdningsundersokelsene/holdningsundersokelsen-2024/>

Integreringsbarometeret 2024. Kartlegging av holdninger til innvandring, integrering og mangfold. Institutt for samfunnsforskning, finansiert av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi). Brekke, J. P., Fladmoe A., Hestvedt S. og Wollebæk D. (red.)

Kunnskapsløftet 2020 (se direktelenker i fotnoter)

Kartlegging av kunnskaper og holdninger på området rasisme og antisemittisme. Undersøkelse blant elever (trinn 8-10) i Osloskolen, 2011. Gjennomført for Utdanningsetaten i Oslo. Oslo: Perduco.

Kirkens forhold til jødene under okkupasjonen 1940-1945, 2012. Vedtak fra Bispemøtet 15.-19. oktober 2012 under Sak BM 037/12 Kirken og jødene. Den norske kirke, Bispemøtet.

Kyrkjene i Midtausten og vårt ansvar, 2008. Sak KM 09/08. Den norske kirke, Kirkemøtet

NOU 2024: 3. Felles innsats mot ekstremisme: Bedre vilkår for det forebyggende arbeidet.

Statusrapport for handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer, 2024. Regjeringen. Tilgjengelig på nett (hentet 19.06.2024): <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/statusrapport-for-handlingsplan-mot-diskriminering-av-og-hat-mot-muslimer/id3028014/?ch=1>

The International Civic and Citizenship Education Study (ICCS) 2022. *Ett steg fram og to tilbake: Demokratiforståelse, holdninger og deltakelse blant norske ungdomsskoleelever*. Rapport fra Institutt for lærerutdanning, NTNU Samfunnsforskning AS, 2023. Caspersen J., Storstad S., Wendelborg C (red.)

Vi vil ikke leke med deg fordi du er brun. En undersøkelse av opplevd rasisme blant ungdom, 2017. Antirasistisk senter. Tilgjengelig på nett (hentet 23.09.2021): <https://antirasistisk.no/wp-content/uploads/2017/08/Vi-vil-ikke-leke-med-deg-fordi-du-er-brun-en-unders%C3%B8kelse-av-opplevd-rasisme-blant-ungdom.pdf>

For videre lesning, se utfyllende
oversikt over ressurser på
www.siervi.no

Kirkelig
Dialogsenter
Oslo

DEN NORSKE KIRKE

